

MAGYAR
MONDÁK VILÁGA
KIRÁLY-MONDÁK ÉS LEGENDÁK

IRTA
VOINOVICH GÉZA

FÁY DEZSŐ RAJZAIVAL
RÉVAI KIADÁS

MINDEN JOG — A FORDÍTÁS JOGA IS — FENNTARTVA

A HUNOK ÉS ATILLA

A csodaszarvas.

Pásztortűz lobog a pusztán. Aszú kóróval, nádtorzzsal élesztik, sziporkák röppennek belőle, parányi, kialvó csillogok, hamarosan ellobbannak az éjtszakában.

Az anyatűz egy kis körben vörösre festi a föld fűvét, a levegőt, a tűz körül guggolókat.

Egyikük élemedett ember. Kerek koponyáján rövide van nyírva a haj, szemöldökei alatt tüzes szem parázslík; beszéd közben egyet-egyet rándít sas-orrán, bajusza is megmozdul tőle. Szórtelen állát meg-megdörgöli naptól barnára égett kezével. Karján sebforradás látszik, homlokát is vágás nyoma szeli keresztül.

ő viszi a szót. Négy-öt javakorbeli férfi hallgatja, ki maga alá húzott lábain ülve, ki heverészve, félkönyökre dőlten. Egy pár suhanc majd elnyeli szemé vei-szájával az öreget.

Körültük csöndes neszei az éjtszakának. Ménes legel ott, azt őrzik. A lovak ropogtatva harapdálják a friss fűvet, lábuk egyet-egyet dobban előre.

Az öreg mesével tartja a többit.

—Úgy volt biz az; ketten voltak édes testvérek, egy apától, egy anyától. Hunor volt az öregebbik, Magyar a fiatalabbik. Amikor legénysort értek, azt mondja öccsének Hunor:

—Hallod-e, öcskös, meddig lebzselünk még a sátor előtt, anyánk-asszony rokolyája szélén ülve? Nem gondolnád, hogy mi is kiteszünk ketten két ember-számot?

—Dehogy is nem. Bizony magam is azt hinném, ideje volna valamit próbálni.

Szóból szó lett.

— Menjünk el egyszer vadászni új földre, új csillag alá, amerre még nem járt ember.

Súgtak-búgtak, tervet szőttek. Egy szép napon pity-mallatkor lóra kaptak, vagy száz maguk korabeli legény-pajtással, fogták magukat, elvágattak. Nekivágtak a pusztának, a nagy puszta közepének. Mentek, mentek, meg is háltak, már többször is éjtszakáztak; egyszer amint szemdörzsölve ébredeznek, mit nem látnak? Egy fehér szarvas szökdécsel előttük, jó messzire, ahol a nyíl el nem éri.

— Haj, utána! Huj, elébe! — Uccu, nekiiramodnak, csak kergetik, csak hajszoják, de a szarvas jobban győzi, hol feltetszik, hol eltűnik, — ők meg egyre a nyomában.

Nagy tó szélére jutottak, úgy mesélte öregapám. Ott a szarvas eltűnik, mintha a föld nyelte volna el. Jó hely volt az. Paripáikat szép fűvellő mező várta, magokat hús berek árnya; látták, jó lesz legelőnek, maguknak is lakóhelynek. Visszatértek hát atyjokhoz, elkérték tőle a földet és megtelepültek rajta.

Ott tanyáztak éveken át, hosszú, hosszú éveken át, csupa-csupa bajnok férfi. Hát egyszer az ingoványból zenészó csap a fülükbe, síp szava meg dob pergése. Aki hallja, nosza hírt ad a csapatnak. Lóra kapnak, oda vágatnak, Hunor, Magyar legelői. Ott széjjelhajtják a nádast, óvatosan megkerülik a zsombékos szigetet, ahonnan a hangok szállnak. Hát mit látnak? Deli szüzek muzsikálnak, táncot járnak, mulatoznak. Jaj, beh nagyon megijedtek, amint a lovasokat meglátták! Lassacskán szóba eredtek, szépen összebarátkoztak, minden legényre jutott egy.

Volt köztük két királyleány, az jutott Hunor- s Magyarának. A ligetben együtt éltek, sátrat vertek, gyarapodtak, egész néppé sokasodtak. Hunor magzataiból hún nép lett, a Magyaréból magyar.

Mikor szűk lett nekik a föld, barmaiknak a legelő, Hunor megint egyet gondolt, felszedte a sátorfáját, azzal útra kerekedtek, útra bizony, napnyugatnak.

A testvérek széjjel váltak, hadaik is azonképpen. Kenyértörés így lett köztök: Magyar népe ott maradt a

megszokott ég alatt, a megbővült ősi hanton. Hunor népe meg elindult, merre a nap éjszakára lehajtja fejét a földre, mezők iratos fűvére.

Így értek a szittyá földre. Ott levertek minden népet, azok szolgálkává lettek. Nőtt a számuk, szaporodtak. Megint szűk lett nekik a föld, megint útra kerekedtek.

Eljutottak a Kárpátig, a Kárpáttól a Tiszáig, a Tiszától a Dunáig. Övék lett ez a szép ország.

Így beszélt az öreg ember.

Az emberek a tűzbe néztek, hallgattak, leikuk visszaszállt a múltba.

Egyik bojtár nótára gyűjtött, dúdolni kezdett:

Hej, szép lányok, szép tündérek,
 Ugyan mivel játszadoztok
 Itt a nádas közepében?
 Aranyhaj unkát simítjuk
 Összefogjuk, egybefonjuk,
 Ami szála szertesét hull:
 Színarannyá változik,
 Kincse földi embereknek.

A másik legény folytatta:

Hajrá, Hunor! Hajrá Magyar!
 Ne szedjete elhullt szálát,
 Elhullt aranyszálakat —
 Aranyhaját simítsatok,
 Lovatokra felkapjatok,
 Tanyátokra vág tassatok, —
 Hej, Hunor! Hej, Magyar!
 Vitéz tudja, mit akar.

Az ének lassan dongott a csöndes éjszakában, aztán elhallgatott. Amint egy-egy ló megmoccant, felnyer íttet lába dobbant — úgy képzeltek Hunor lova, Magyar lova száguld el a pusztá szélén.

Tárnokvölgye.

Megszólalt az öreg újra:

— Hej, nehéz ám egy országot megszerezni. Nosza lám a szomszéd népek egyszerre fölkerelkedtek, ránk ütöttek. De a hun sem hagyta magát. Tárnokvölgyén csaptak össze, a Duna bő vize mellett. Vér festette ott pirosra a zöld mezőt, folyóvizet, had gázolta le a füvet, holttest borította a mezőt. Ott esett el a hún vezér, Kéve vezér. Hun vitézek sisakjukban dombot hordtak gyűrűforma karikára; belül középre állították paripáján a holt vezért; tettek mellé kardot, kincset. Sok rabszolgát legyilkoltak, odafektették köréje, hogy szolgálják a másvilágon, — úgy temették be a dombot. Felyül rá nagy követ tettek; az egész határt úgy hívják mai nap is: Keveháza. Jártam én is arrafelé, lovam ivott a Dunából; láttam is a Kéve követ, megemeltem süvegem, köszöntem a holt vezérnek.

Hej, hún is esett el bőven, kik a holt vezért kísérték. Egész had feküdt a porban. Sasok, kányák seregestül szálltak a csata terére, hogy elsötétült a nap. De a hún nem hagyta magát. Tort laktak a halottakért, aztán utána eredtek az iramló ellenségnek. Utóíérték, ráütöttek. Kit leöltek, kit elfogtak. Hej, nagy ára volt ám annak! Ott esett el Rof vezérünk, együtt a hős Kadosával. De életben maradt Bendegúz, törzsöke a jövődőnek: az ő fia a két testvér, jó Buda meg Etele, a mi Atilla urunk. Még Etelköz országában, nagy Etel-víz partja mellett, ott született a vezér, arról vette a nevét. Oly hatalmas, mint e nagy víz.

Mikor a nép megtelepült, elfoglalta az országot, Atillát tették királlyá minden hún törzsek fölött. Ketten voltak, a két testvér megosztozott a hatalmon.

—Hiába, mégis csak Atilla a mi királyunk — mondta egyik őrző ember.

—Buda jó, de nyim-nyám ember — vetette hozzá a másik. — Atilla a mi királyunk.

E szóra mind felpillantottak s megmozdították fejükön a süveget.

Az öreg ember kétfelé törölte bajszát kezefejével és megpiszkálta a tüzet. A férfiak elgondolkozva meresztették szemüket a parázsba. A legénykék szeme-szája tátva maradt.

—Vigyázz, Edömér öcsém, — szólt rá egyikre az öreg, — mert kiesel a szádon; érted nem kár, de mégis kevesebb lenne egy hunnal.

—Pedig abból a sok se sok! — veti rá egy meglett ember.

—Az is kevés, — tódítja egy másik.

—Szép mese volt — mondja az egyik siheder.

—Mese az öregapád álma! Színvalóság, úgy hallgass rá — inti le az öreg.

Most egyszerre közeledő lódobogás hallatszik. Mind felütik a fejüket; a bojtárok talpra szöknek, belenéznek a sötétbe: a ménes bomlik-e meg? Nem, ütemre vágat a ló, tanult ló az, lovas-kézen. Már ott is áll egy lóhátas a tűz körének szélén. Lova szügyét, fejét rőten világítja meg a láng, a legény arcából kivillog fekete szeme.

—Hej apó, kell ám ló! — kiált rá az öregre.

—Ha kell, van is, — felel az vissza nyugodtan.

— Ide az egész ménessel! Harcba indul a vitéz nép. Erre a szóra felugrálnak a heverők, az öreg még a bokáját is összeüti s ujjaival csettinget, mint táncközben szokás.

Csillogó szemmel néznek egymásra.

— Hova? Merre? — kérdezték a hírhozót.

— Mi gondunk rá?! Elég, ha Atilla tudja! — veti oda az.

Az öreg is felszedelőzködik a földről; felálltában látszik meg, hogy biceg is. Jó harcos lehetett fiatalabb korán, annak emlékeit hordja.

Az emberek lekapták vállukról a pányvát, hurkos végét kivetették, hosszát utána eresztették. A kötél fehéren repült fel a tűz fényében s mindenik egy-egy paripa

nyakába hullt le, azt azután kézzel odavonták, felugrottak a hátára, csak úgy szőrén, körülnyargalták a ménest, összeterezték.

A lovak felhányták fejüket, sörényük lengett, nyihogtak, sűrű falkába verődtek.

— Az őrálló adta a hírt — mondta a most érkezett lovas az öreg embernek. Az bólogatott rá fejével.

Ügy volt az, hogy az óriás hún birodalomnak a közepétől a széléig mindenfelé dombot raktak, olyan közel egymáshoz, hogy az őrálló megláthatta a másikon rakott tüzet. Így adtak hírt, rendeletet, tudott jellel, tűzrakással végig a nagy birodalmon. Nyilat lóttek dombról-dombra, annak szárába volt róva vonásokkal az üzenet; tovább adták, szállt a parancs dombról-dombra, a nagy ország széléig.

A vén ember széjjelrugdossa a parazsat, hogy a tűz el ne harapódzzék az asszú fűben, azzal odafordul a lovashoz:

— Aztán merre? — kérdezi, miközben maga is lóra ül.

— Fel, Atilla táborához, a Tisza folyása ellen. Átúsztatok a Maroson, által úsztok a Körösön, Tisza-Zagyva folyásánál, ott akadtok a táborra.

Pattog az ostor, csattan suhogó ja; dobog a sok ló, indul a ménes, csak úgy nyög a föld alatta.

Üres utánok a puszta, csendesen alszik rajta az éjtszaka.

Atilla hadra készül.

Mindenfelől özönlik a nép Atilla táborába. Rajt ereszt most minden tájék, szinte a föld is megmozdul.

Ameddig csak a szem ellát, meddig a ló vágtatni bír: sátor áll ott sátor hátán. Legközépütt Atillának tornyos nagy fapalotája, elkerített udvaron. Körülte a fő hunoké. A király kapujában zászló leng, rajta a turulmadár: nagy sasmadár koronásán, mintha röpködne a zászlón, amint

a szél lengeti. A sátrak közt tágas utcák, rajzik rajtuk a vitéz nép. Zömöktermetű emberek, pofacsontjaik kiállók, szemeik parázslanak. Hajukat rövidre nyírják; álluk szórtelen; gyermekkorban bevagdadják, hogy szakáll ne nőjjön rajta; csak a legfőbbek viselnek. A testükön vászonkötös, porszínű, mert sohse mossák; bőrpáncél a derekukon, vállukon átvetve nyestbőr, hegyes kucsma fejkön, oldalukon görbe kard. Némelyiknek felszeletelt lópatával van a vértje megborítva, azt a vas se járja át.

Sokan ott bámészkodnak a királyi palota körül. Van is mit látni, de van ám! Legyőzött népek fejedelmei járnak ki s be a tág kapun; tisztességben élnek itten, tanácsukat is kikérik, hadat is bíznak kezükre, de amellet kezések itt, hogy népük meg nem mozdul, nem lázad a hunok ellen.

Éppen ehol jön Ardarik, a gepidák tüzes királya; sisakja, vértje aranyos, éppen csak a kard hiányzik oldaláról, azzal idegen vér nem mehet a király elé. Valamir megyén vele, az osztrogótok királya; szép szál ember, de csendesebb, még a járása is lassúbb. Theodemir, a testvére, hátrább maradt egy öreggel. Ki lehet az? Sokan nézik, sokan régóta ismerik. Berni Detre, még Kévével csatázott ő Tárnokvölgyén; akkor fűrődött nyíl homlokába, bele-tört a nyíl hegye, — azóta hordja a vasdarabot, úgy nevezik róla: vashomlokú Detre, úgy is, hogy haláltalan. ösz-öreg már, hószakálla a derekáig aláfoly; görbedt háttal jár, kardjára mint egy botra támaszkodva; csak az ajtóban hagyja el magától, az ajtófélfához támasztva.

A szájtátók nézik őket, s aki tudja nevöket, megsúgja a többieknek. Detrét tisztelettel nézik, mert az ellenségben is becsülik a vitézséget.

A vén Detre mögött egy szép ifjú mendegél, a hosszú-hajú királyfi; szőke haja vállát veri, a szél meg-meglobogtatja. Sápadt arca fehérnek tetszik a napbarnított hunok közt, kék szeme két búzavirág; az asszonyféle elmosolyodik, ha ránéz. Egy frank törzs fejedelme ez, testvér-

bátyjával verseng az örökségért; öccse a rómaiakét, ő Atilla pártfogását kéri, ezért lézeng a hún udvarnál.

A fő hunok már régóta bent vannak a királynál. Nagy tanács van, fontos ügyekről dönthetnek.

Az történt, hogy Atilla követet küldött Byzáncba, a keletrómai császárhoz; magának követelte a Duna alsó folyásától délre elterülő földet, öt napi járás szélességben, Az udvar rettegett a hódítótól, akit Isten ostorának hívtak. A császár egyik tanácsosa, Chrysaphius, alattomos tervet koholt: a tolmács útján megkönyékezte a hún követet, Edék szittya vezért, hogy tegye el láb alól a hún királyt, nagy jutalom fejében; könnyen megteheti, hiszen ő őrizi palotáját. Edék színből hajlott a szóra, de ötven font aranyat kért, azokat lekenyerezni, akik e tettben segítik. Vele küldték a beavatott tolmácsot, az vitte az aranyat. Vele mentek a byzánci követek is, kik uruk válaszát vitték.

A görög követeknek jó dolguk volt a hunoknál. Atilla lakomára is meghívta őket. Amint a terembe léptek, a szolgák minden követ kezébe egy kupát adtak, hogy Atillára köszöntsék. Kis asztalok mellé ültek, jobbfelől a legfőbb hunok, balfelől a követek, a középen emelvényen ült Atilla, mellette legidősb fia, Ellák. A vendégek ezüst tálból ették a húst, Atilla fatálról evett, fakupából itta a bort. Mikor már fáklyát gyújtottak, két énekes állott elő, a király hőstetteit magasztalták maguk szerzetté dalokban. A hallgatók lelkesültek, csak Atilla maradt csendes. Azután egy bohócféle termett elő, sánta, púpos, hebegő, együgyű törpe, ez tréfákat makogott, megnevetette hallgatóit.

Az egyik görögnek feltűnt az Atilla komorsága. Megkérdezte egyik huntól:

—Mondd csak, uram, mi az oka, hogy a király ilyen komor. Nagy tervein gondolkozik bizonyára. Ládd, csak most mosolyodik el, most enyhül meg ábrázatja, hogy az az ifjú lép hozzá.

—Jó szemed van, atyámfia. Az a legkisebbik fia,

legkedvesebb feleségének, hún asszonynak gyermeke, Réka asszonyé, hallhattad már hírét. A fiúnak neve Csaba. Jóslat vagyon öfelőle, hogy Atilla halálával széjjelömlik birodalma, csak ez egy fia menti meg. Ezért szereti úgy atyja.

A követ álmélkodva hallgatta s jól megjegyezte, amit Bére főhún mondott.

Azután egy másik hunnal eredt szóba, Csat nevűvel:

—Min gondolkozhatik a király, hogy így egész belemerül?

—Szemet szúrt már neked is? Hát bizony jövő tervein. Tudod, mi keletről jöttünk, a félszemünk visszсандít. Régen is keletre jártak portyázgatni ükapáink, míg a kínaiak népe véges-végig országukon óriás falat nem húzott, hogy nyugságuk legyen tőlünk. Bizony most is arra nézünk; ha a hadak ura segít, meghódítjuk a perzsák földjét, ahol olyan pompás kardokat kovácsolnak.

—Meg szép szőnyegetek szőnek — tette hozzá a görög.

—Az is jó az asszonynépnek, megpuhítani a szekerén a fekvőhelyet, cifrázni belül a sátort.

Megint más hún főemberhez férközött oda a követ.

— Buda királyt is készülünk megtisztelni ajándékkal. Megtudnád-e mondani, jó uram, hogy hát mely részén találjuk az országnak?

A hún szeme egyet villant:

— Ha szóba áll veletek a fej, mért fordulnátok a lábhoz?

— Fele királyság Budáé, neki adta Etele — magyarázgatta a görög.

— A fél ország a Budáé, de Atilla egész király. Ám lássátok, mire mentek Buda úrral; csak Atilla el ne forduljon tőletek.

A követ gondolkozóba esett. Hazamenet azt mondta egyik társának:

— Ha mi nem bírunk a hunnal, majd elbánik velük a testvérek viszálykodása.

—Mit hallottál? — kérdé társa.

—Buda úrhoz nem kell menni — felelt röviden a másik.

Atilla sokáig tartóztatta táborában a követeket, míg meggyőződött felőle, hogy azok nem tudnak az ő ellene forralt orgyilkos tervről. Akkor békességgel útnak eresztette őket.

Ő maga már mindent tudott. Mert Edék úr hű jobbágy volt, fölfedte a csejt urának; az aranyat megtalálták a tolmácsnál, hiába lett volna tagadni. Atilla megkegyelmezett a nyomorultnak, csak a terv koholójának, Chrysaphiusnak fejét követelte a császártól. Hún követet küldött ezért. S mikor az a császár elébe lépett, nyakába akasztotta a bőrzacskót, melyben a vérdíjra szánt aranyat vitte magával a tolmács. És a követ imígy szólott:

— Az én uram Atilla, meg a császár, mind a ketten nemes emberek fiai, de a császár elaljasult, mert adófizető szolgája az én uramnak, mégis tört vet életének.

Nemsokára, ugyanegy napon hún hírnökök toppantak a két császár elé Rómában meg Byzáncban:

— Uram és a te urad, Atilla, azt parancsolja, készíts számára palotát, mert ide készül.

Erről tanácskoztak most Atilla palotájában, miképpen álljanak boszút, merre induljanak haddal.

A byzánci császár meghalt, Chrysaphiust a fellázadt nép, Atilla üzenetén megijedve, felkoncolta. Hanem az új császár, Martianus jó katona volt, azt üzenete vissza:

— Aranyam barátaimnak, ellenségeimnek vasam van.

Atillának kedvére volt a bátorság másokban is, tetszett neki ez a beszéd. Még mindössze négyszer tíz évet számlál, hosszú élet van előtte, fordulhat még majd keletre.

Detre is a tanács mérlegébe ejti szavát, ő álnokul azt akarta, hogy nyugaton vérezzék el a hunok hada.

— Mért fordulnátok keletre, hol rokonaitok élnek? Nyugat a ti ellenségetek, a római, germán, a frank. Arra álljon a ló feje, amikor nyeregbe ültök, hadakozni elindultok.

Tetszett a Detre beszéde.

— Igaz, keleten a mi vérünk él, mért ontanánk önvérünket. Tele nyugat ellenséggel. Arra toljuk ki a határt.

A szökehajú királyfi is váltig könyörgött, ültessék vissza őt apja birodalmába.

Nyugat felé mutatott a józan ész. Genzerik vandál király is fegyvert fogott Róma ellen s felkínálta szövetségét. A római császári széken tehetetlen új ember ül. Van egy nagy vitéz vezére, Aétius, az ő kardja tartja most össze a széles birodalmat. Atilla jól ismeri e hatalmas kard gazdáját, akit a hadviselésben ő hozzá mérnek. Cseregyermek módjára nőttek; Aétius Atilla nagybátyjánál, Rofnál tanulta a harci módot, Atilla meg azalatt Rómában volt s megismerte a hatalmas birodalom gyöngeségét, ök ketten folyvást egymást vigyázták; harcmezőn még nem mérköztek.

— Most itt az ideje ennek — súgta valami Atillának. — El kell dőlni, ki a nagyobb kettőnk közül, kinek lesz birodalma a világ: a régi Róma lesz-e úr az egész földön, vagy a keletről jött fiatal nép.

Atilla ezt forgatta elméjében.

Isten kardja.

Még javában állt a tanács, éppen a szép frank királyfi könyörgéseit hallgatták, mikor az udvarról a terem oszlopai közé aggatott cifra szőnyegeken át moraj szűrődött be. Figyelni kezdtek, mi lehet? Sokan az ajtó felé vigyáztak. Edék felállt, utánanézni, mi történt. Mozdult az ajtón a kárpit; a palotaőrző Edék jött vissza. Atilla kérdő szemére ezzel felelt:

— Én uram királyom, csodálatos eset történt. Egy pásztor hozott egy kardot, a földből nőtt ki előtte. Ide hozta, neked hozza.

Moraj futott át a termen, a fő hunok megmozdultak.

A kárpitot félrehúzták, belépett egy pásztoreMBER, egyszerű vászongúnyában, lábán saru, haja kuszált, kezében egy óriás kard, a fénye szinte világít.

Minden szem a kardra tapad. A pásztor beszélni kezd:

— Gulyámat amint őriztem, egyik üszöm elbódorgott a többitől, szélre-félre. De még semmi baja sem volt, legelgetett szép csendesen. Egyszer újra odanézek, hát az üsző sántikál, botladozva vánszorog. Első jobb lábát

kíméli. Ne felejtsem, ép pitymallott. Odamegyek, nézem, látom: vér csepeg a csánk fehérén. Ugyan mi szúrhatta így meg itt a tiszta, szép mezőn? Kerülök-fordulok egyet, amerre legelni láttam, úgy megyek a véryomon — hát a fű közt ragyogóan megcsillámlik valami. Nézem, nézem: egy hegyes vas, mint a kardnak a hegye. Amíg nézem, nő ám egyre, mint tavasszal a sás, — nő, nő. Már látni is, hogy kard biz az. Acélán megvillant a nap. Vasa meg nőtt, egyre nőtt. Már egy fél kard, már egész kard. Elbámultam. Összeszedtem magamat, hozzányúltam a tövénél, markom markolatját fogta, egyszerre kezemben maradt. Ilyet soh'se hallottam én, hogy kard nőjjön a mezőn, fényes nagy kard, két olyan széles, mint a rendesek. Csoda-kard ez, — idehoztam. Csak a királyt illeti.

Odavitte Atillához, letette lába elébe.

A főhúnok felállottak, Torda kezdett szólani:

— Tudjuk jól, micsoda kard ez. Ez a Hadúr-adta kard, ezt viselték ős királyink. Tudjuk azt is, szittyaföldről ez a kard eltűnt szem elől, azóta nem látta senki. De most Hadúr visszaadja, hogy Atilla felövezze, felövezze és viselje. Ez a kard az Isten kardja, tőből kicsap városokat és vérbe fojt népeket. Ez a kard vezet most minket országokat hódítani. Vedd a kezedbe, királyunk.

És Atilla lehajolt és a kardot fölemelte, feje fölé feltartotta. Ámulat futott végig a sorokon: hegye nyugat felé állott.

— A kard döntött! Utat mutat! — kiáltozták, akik látták.

Atilla térdére fektette a széles pallost, ott az acél megpihent. Látszott, hogy egymásnak valók.

Amint a tanácsból kijöttek a fők meg az idegen fejedelmek, akik látták őket, arcukról leolvasták, mit határoztak. A harcosok kipirult arccal, vidám szemmel intettek egymásnak. Hadra kelünk, hadra!

Futott a hír a csodakardról, hogy megkerült az ősi kard, Hadúr Atillának adta. Győzhetetlen lesz a hún nép, vele van az Isten kardja.

A sátorváros megmozdult. Hullámzott a nép, mint a tenger.

Lovasok törtettek át köztük. Ezek már hírnökök; parancsot visznek a híradó dombokra, a nyíllövőkhöz.

Repül a hír végig az országon: Hadra kelünk, hadra!

Atilla Párizsig hódít.

Micsoda sürgés lep el erdőt-mezőt a Duna két partján, mintha lába kelne a göröngynek? Mint valami roppant hangyaboly, úgy torlódik a tenger nép, egymás hegyén-hátán. A hunok hadserege ez, az Atilla serege. Sűrű rajban ők vonulnak arra, hol leszáll a nap. Magva a fekete-hun nép, hosszú tegzeik zörögnek. Előttük herulok járnak, apró gyors lovaikon. Aztán jönnek az alánok, hosszú lándzsa a kezükben, szarv van a sisakjukon; gyalog mennek a gepidek; a festett képű gelonok kaszát visznek vállukon, az félelmes fegyverük; egyiknek-másiknak emberbőrből van vállán a kacagány. Rúgok, góthok, turcilingok, a már leigázott népek. Leghátul a fehér-húnok, az avarok, a bolgárok, a szarmaták. Együtt ötszázezer harcos. Nyomukban a szekértábor.

Előttük jár szörnyű hírük. Egész nyugat reszket tőlük. Azt hírlelik, vademberek, össze vannak növe lovaikkal; igaz is, hogy nem igen szállnak le róluk.

Pusztítanak, mint a sáskák. Ahol ennyi töméntelen ember meg ló keres élelmet, ott nem marad mag a csűrben, sem egy fűszál a mezőkön. Nyájakat terelnek magokkal, kicsapják a legelőkre; fogyasztják, de nyáj, gulya nem fogy, mindig pótolj a zsákmány.

Az ég is szörnyűt jelentett. A földet földrengés rázta, a hold elfogyatkozott. Éjjel üstökösök jártak, vérszín felhő volt az égen.

Még hó lepte a mezőket, mikor a sereg megindult. Tőlük lett fekete a táj. A kis római várakat Pannónia

határszélén egymás után ledöntötték. Új népek álltak hozzájuk, a quádok, a markomannok. A jobb parton s a bal parton húzódnó sereg a Duna forrásánál találkozott. Mire már rügyek fakadtak, a Rajnához ért a sereg. Az őserdők, bükkök, tölgyek halálra voltak ítélve: hidakat meg kompokat ácsoltak belőlük, hogy a sereg átkelhessen.

Hogyha mai ember rátekint a térképre, elámul, mint lehetett ekkora utat tenni lóháton ekkora népnek. 451-ben volt ez, Krisztus születése után.

Atilla még egyszer üzent a római császárnak. Számos évvel azelőtt az akkori császár húga, Honoria, hallván Atilla dicsőségéről, magához móltónak nézte és jegygyűrűt küldött neki, az akkor ifjú királynak. Atilla mit sem adott rá. De most eszébe jutott, követelte a császártól jegyesét és vele a félországot.

Közben maga rajta volt, hogy fegyverrel megszerezze.

A városok falai rendre dőltek le előttük.

Hírók már Galliába ért. A Szajna szigetén álló kis római városka, Lutetia férfiai már azon törték fejüket, merre meneküljenek, várakba vagy hegyek közé, hogy családjukat megmentés, elrejtthessék kincseiket. Ekkor egy keresztény leány, Genovéva, a lelkük-vesztett férfiak rettegését látva, asszonytestvéreit egy kápolnába gyűjtötte s a már üres hajlékokra, pusztá utcákra mutatva, szívökre beszélt, hogy a nő ne hagyja el házi tűzhelyét, a helyet, hol férje fáradt, gyermeke bölcsője ringott. Az asszonyok hajlottak rá, a férfiak megszegyenülten helyt maradtak. Nem bánták meg: Atilla csapatai másfelé fordultak, a városkának nem lett semmi bántódása, Atilla kardja megkímélte.

E város neve ma: — Párizs.

Gallia püspökei egyre sürgették a segílyt. „A vad főlfalja nyájunkat“ — üzengették a császárnak. A császár el is küldötte Aetiust; most mutassa meg hát, mit tud. Ő hamarosan pártjára is vont a visigótok királyát, Theodorikot, hogy egész népével hadba szállt. Atilla nagy nyílt térre igyekezett, hol lovas nép jól harcolhat. A vá-

rosok felprédálására sem hagyott időt seregének. Kikerülte Troyes városát, hol a város ősz püspöke, Lupus állt elébe a hódítónak. Atilla szívesen adott kegyelmet az önként meghódolóknak.

Erről szép legenda szól.

Mikor a király rávágott a kapura, hogy nyissák meg, a püspök a kőfal párkánya megöl kérdezte:

—Ki vagy te, hogy a városokat lovad patkójával töreted szét?

—Én Isten ostora vagyok, — felelte a htm király.

—Légy üdvöz, Isten ostora, én is az ő szolgája vagyok, tehát nem tartóztatlak fel. Menj, hová az ég haragjának szele sodor.

Kinyitatta a kapukat, megfogja Etele paripájának zabláját s maga vezeti végig a városon.

A király nyomában megy serege. Utcákon és paloták közt csendesen végigvonulnak. A városból nem látnak ők semmit is; szemeiket köd fogja be, úgy mennek mint a nyílt mezőn; csak mikor a túlsó kapun mind kiérnek, jön meg a szemük világa.

Így maradt meg csoda által épségben a város, — így beszéli a legenda.

A hun sereg a catalaunumi mezőn állt meg, Chálons városa alatt, a Marne mellékén. Ma is megvan még a nyoma az *Atilla táborának*. Véres föld ez, a világháborúnak is itt folyt egyik nagy csatája.

Szekereit a hún király körbe állíttatta védelmül, belől a sereg. A nagy útban elgyengültek, emberben, lóban megfogyatkoztak; nagy gond volt ez a királynak. Szemben vele Aétius, kit mindig ő hozzá mértek. Most dől el majd: ki az első.

Hún portyázok az erdőben egy remetére akadtak. Jövendőt szokott mondani. Magukkal vitték a táborba; Atilla hallott felőle, maga elé parancsolta.

— Te a világ pörölye vagy, — mondta neki a remete, — Isten büntetése vagy te a bűnben tántorgó földön;

de amikor kedve tartja, eltöri a bosszú kardját és másnak kezébe adja.

A körülállók felhorkantak, sokan kardot is rántottak, de Atilla tekintete lecsöndesítette őket. Megkérdezték a maguk jóseit.

Sátra alatt ült Atilla, ott várta a jós-jeleket.

A fehér hunok táltosa holtak lelkeit idézte, varázsdalnak a szavával; maga gyorsan körbe forgott szédülésig, lerogyásig; amit akkor öntudatlan ejt ki szájára: az a jóslat.

Táltosok barmot vágnak le, kezüket belei közé merítik, azok vonaglását tapintják. Mások meg juhlapockákat tartanak a tűz fölébe s az erek nyomából, repedésekből találgatják a jövőt.

Mind komor arccal néznek föl; Atilla megérti őket. Csak egy jó van a jelekben; hogy az ellenség vezére el fog esni a csatában. E szóra öröm villan át arcán. Akkor ő lesz a világ ura, senki nem áll neki ellent.

Egész éjszaka virrasztott, csatatervét kovácsolta. Az óriási seregben legközepűtt állott a hún, a szekérsánc előtt, hova visszavonulhasson, ha a szerencse nem kedvez. A két szárnyon Ardarik meg Valamir. Aétius megfordítva, maga a bal szárnyra állott, jobbra gótokat állított, középre az idegen fajt; maga a római sereg élén, hogy oldalról támadhasson.

Feljött a nap, megcsillogtak a római érc-sasok a levegőben, a csapatok jelei. Atilla támadni készült; „aki támad, az a bátrabb“, ez volt az ő regulája. Beszédet tartott a sereghöz „Hadd emeljék pajzsukat a rómaiak egész fődéllé a sereg fölött, csapjatok az idegen seregekre; ha a csontot összetörjük, ha a tagok lehullanak, az egész test összeomlik.“

Mégis várt, várt délutánig, hogy balszerencse esetén az éjszaka eltakarja. Akkor megmozdult a római had. Theodorik, a gót király, elnyargalt serege előtt, egyszerre lebukott lováról és eltűnt a harcolók közt, lovak, emberek

tömkelegében. Így telt be a jóslat fele — fájdalom, a másik rész is.

Aétius jól számított, oldalról úgy szorította a hún sereg derekát, hogy Atilla visszahúzódott a szekerek karéja közé.

A lemenő nap halottakkal borított mezőkre nézett. A síkon átfolyó patak, bárha rendesen sekély volt, most úgy megduzzadt a vértől, hogy a szegény sebesültek nem olthatták szomjukat.

Attól lehetett tartam, hogy a szekérsáncban ostrom alá veszik a hún hadat, körülfogják. Atilla nagy máglyát hordatott össze nyergekből, készen rá, hogy felgyújtassa s e máglyán égesse el magát, hogyha sorsa rosszra fordul.

De szerencséje nem hagyta cserben. A gótok hazakíváncsoztak, Theodorik eltűnése megfélemlítette őket. Elmentükkel leolvadt az Aétius serege. A hún rögtön észrevette, hogy a gótok táborhelye tűz nélkül van éjtszakára, kúrtszó nélkül nappalonta. Atilla hát rendbe szedte s megindította hadait a gótok üres helyén át, szekeresfél — hazafelé.

Olyan félelmes volt most is, hogy Aétius serege csak messziről járt sarkában. Így nyomultak a nyomába, míg csak át nem kelt a Rajnán. Csak akkor érezték biztonságban magukat, mikor e nagy víz volt köztük.

Atilla hada pedig ment, jókedvében győzelmi dalokat énekelve, dicsőséggel, sok zsákmánnyal megrakodva hazafelé, hogy új hadjáratra készüljön.

Buda halála.

Atilla hazatérve, új városában szállott meg, melyet a rómaiak Sicambriá-nak neveztek. A feldúlt kőváros romjai közt épült a hunok új városa, hún módra, fapaloták-ból meg sátrakból. (Ez a mai Óbuda.) Roppant pompával fogadták. Nők jöttek eléje két sorban, fejük fölött

fátylaikból mintegy színes lugast tartva; szép leányok a királyt magasztaló dalokat énekeltek. A fővezér felesége szolgák serege élén várta; étkeket s boros kupákat kínált neki; nagy kegy volt, hogy megízlelte. Ahhoz sem szállt le a lóról; a szolgák ékesművű ezüst asztalt emeltek föl keze ügyébe, úgy kóstolta meg az étket, úgy ivott egy kortyot a borból.

Mindenki várta, köszöntötte — csak egy nem jött elébe, testvére Buda. Buda, az ő édes vére, kivel együtt országoltak, kezére bízván nagy földet a Tiszától a Donig.

Atilla kedvetlenül ment lakába, ahol kedves felesége, Réka üdítette étellel, itallal. De a király szótalán volt, gondolata csak Budán járt.

Hallott már róla, hogy Budát elkapta a nagyra vágyás, hatalmát messzebb terjeszté, mint ahogyan osztozának. Magát királynak hívatta, gáncsolta a hadviselést s beleszólt az egész ország dolgába. Atilla mindent végiggondolt: közös gyermekségüket, az osztozást a hatalmon; újra latra vetette, hogy ő nem vétett Buda ellen.

Jöttek tanácsosai. Egyik ezt súgta fülébe, másik amazt, mind Budáról. Hogy az otthonn maradt idegen fők, amíg Atilla távol járt, mozgolódní kezdtenek és Buda hozzájuk szított.

Mit, Buda? A jó, de gyöngé testvér, irigységtől[^] nagyravágyástól elvakultan testvére ellen szövetkeznek a hunok országa ellen, idegen nép fiaival?

Atillának fejébe futott a vére, hogy míg ő országán kívül jár, kint hódít, otthonn éppen testvére árulja el, megossza a birodalmat, szarvat adjon idegennek.

A másik meg azt súgja be, hogy Etelváráat is Buda önnön nevérol hívatja, Budavárnak neveztetí az idegen népek által. Csak a hun maradt hű Atilla király nevéhez.

S szólt még egy híré, a legszörnyűbb: hogy Buda az Isten kardját megpróbálta elrabolni, maga sátrába vitetni.

Atilla haragja lángol.

Ekkor toppant be Buda. Hívei, barátai mégis rávéttek, hogy átmenjen testvéréhez, hazajöttét üdvözölni.

Szemük mindjárt összevillant.

Atilla egy intésére rajtok kívül az ottlevők mind kimentek a teremből.

Ketten aztán szembe ültek.

—Hallom testvér, — kezdte Atilla és elsorolta, amit hallott.

—Hát ha úgy van is, — szólt Buda — én is csak olyan király volnék . . .

—Volnál, volnál, hogyha volnál — dörmögött rá Etele. — De amíg én messze járok, te összeállsz germánokkal, burgundokkal, leigázott népfajokkal a hún ország vesztire.

—Avval álok össze, akivel nekem tetszik, — csapott az asztalra Buda.

—Testvéred ellen, néped ellen?

—Királya vagyok, akár te.

—Te, király, és néped ellen? — ordította Etele s keze haragos szokásból menten kardjára csapott.

Budában egyszeribe elhült a vér a kard csörömpölésére. Ijedtében maga is kardjához kapott, már húzta is kifelé.

Hogy ezt Etele meglátta, szemét elfutotta a vér, egész lelkét a harag, ő is kirántotta kardját. Buda hátrántorult, de Etele már nem látta. Nagy pallosát megsuhintá és Buda a földre hullt.

Etele eldobta kardját, merőn nézett testvére, mint Ábelre nézhetett megölő testvére, Káin.

Egyet hördült, berohantak. Ijedten látták a hunok Atillát magából kikelten s lába előtt ott heverni üvegesedő szemekkel testvérbátyját, jó Budát.

Emelik az elesettet; már nem is szól, nem is pislant; lélekzete nem emeli mellére hullott szakállát.

Holtat visznek ki az ajtón.

Atilla magában maradt. Egész éjjel székében ült, nyitott szemmel odameredt a lábszönyegen egy foltra: Buda vére az a folt.

És a sátor megnépesült. Ha a király feltekintett, a sarokban látta testvérét, Buda ifjú királyfit, szőke hajjal, gyermekarccal. Odább szép fiatalember nézett vissza rá mosolygva, fekete szemében jóság — és ez is testvére volt. Látja férfinak, csatákon, látja dérütötte hajjal, mindenütt csak őt, Budát. Látja vérében feküdni maga előtt ott a földön — szeme fölnyíl, rátekint.

Attila megborzong tőle és verejték lepi testét.

A nagy kard ott fekszik félre, és Atilla nem nyúl érte, nem emeli fel a földről, fél még rája nézni is.

Künn harsonák rikoltoznak, a kelő napot köszöntve. Hangok kelnek, élet ébred, — hej, csak egy nem éled többé, az ő testvére Buda.

Kint a táltos áldozik, éneke átzeng a tájon.

Bent a sátor éjszakáján, fáklyák vörös világánál a zordon, a nagy király égre tárja karjait és fohászkodik Hadúrhoz:

— Vétkemért magam lakoljak, népemet ne sújtsd miattam.

És a fáklyák már leégve, kialusznak rendre mind.

A táltosnak a nap felel, a napsugár mosolyával; — a királynak éjszaka.

Itáliai hadjárat.

Aquiléja, Velence, Róma.

Egy évig pihent Atilla, akkor újra hadba indult. Most egyenest Róma ellen.

Még tél derekán megindult. Átkelt a hegyek hágóin, átkelt a sebes folyókon, utolsó volt a Sontius, mai nevén ez: Isonzó.

Ott nagy sík terült eléje, jól művelt föld, ültetett fák, törzsüket szőlő ölelte. E síkon állt egy nagy város, Itáliában legnagyobb, úgy hívták hogy Aquiléja.

Erős falak vették körül; volt dolga a faltörő kosnak, de a kőfal oda se nézett jó sokáig az ostromnak.

Már Atilla arra gondolt, hogy a háta mögött hagyja a bevehetetlen várost s maga tovább megy dél felé.

Egyszer, amint a város körül járkál és falait nézegeti, — mit lát? Gólyák szállnak el fölötte egy őrtorony tetejéről, melyen kusza fészük állott. Lám-e, hátukon viszik alig pelyhes fiaikat; melyek már repülni tudnak, azokat is biztatgatják, vissza-visszanéznek rajok. Halkkal, csendesen lebegve, szinte szárnyat sem mozdítva úsznak a levegőben. És leszállnak messze, messze, a síkon egy nádasba.

Atilla elnézte őket, aztán kíséreihez fordult:

— Látjátok e madarakat? Tudjátok, miért költöznek el? Ezek ösztöne megérzi Aquiléja veszedelmét, ezért hagyják el a fészket. Hát még egyszer új rohamra, bakkal menjünk a falaknak, létrán hágjunk a fal-élre, — mienk lesz a büszke város.

Úgy lett. Aquiléja helyén rom maradt csak, hogy tovább ment a pusztító hún sereg.

Egy másik város, Pádua, megnyitotta kapuit; lakói elmenekültek jóelőre a tenger szigeteire, kiálló magas partokra, szigetekre. Rivae altae volt a nevük, ma olasz nyelven Rialto. így alapították Velencét, szegény menekülők, akik a tenger hetvenkét szigetén szalmakunyhókat hevenyésztek, hol később márványpaloták emelkedtek s állnak ma is.

Akkor épült Udine is. A hún király széjjelnézett téli szállás után; hegyre akart várat rakni. Ámde csak síkságot látott. Katonái sisakjukban hordtak össze egy hegyet, azon épült Udine. Egy őrtornya most is áll még s Atilla tornyának hívják.

Milánóban egy falra festett képet látott: aranytrónon ül a császár, fején korona, a vállán bíborpalást. És előtte szittyák, földig méghajoltan, térdre hullva. Atilla felbőszült a képen, elpusztította legottan és helyébe másikat tett: ezen maga ült a trónra s rómaiak álltak előtte, az adót lábához öntve.

De ha ily csúfot nem is túrt, a hízelgést sem szerette. Páduában elébe állt egy Marullus nevű római költő, ki dicsőítő verset irt rá. A város megijedt lakói rajta voltak^ hogy Atilla elé jusson s elmondhassa versezetet. Mindjárt úgy szólította meg, mint isteneket szokás. A hún király közbevágott:

— Hogy mersz gyarló földi embert istenekhez mérni?

Parancsot ad, hogy ott nyomban égessék el azt a verset és a verssel a rossz költőt. A hunok hordták is a fát, már fel is rakták a máglyát, már Marullust megkötözték, mikor a király megszólalt:

— Elég! Én csak példát adtam, hogy kell bánni hízelgőkkel. Elmehetsz!

Az sem várt kétszeri mondást, hanem nyakába szedte lábát s eliramodott, hogy nem is maradt belőle más, csak e mese.

Máskor meg kötélhányósok, bohócok mentek elébe, hogy ügyességükkel mulattassák s ajándékot kérjenek. A király elnézi őket egy darabig, aztán előhozatja íját s oda adja, hogy próbálják megfeszíteni. Egyikük sem bír vele. Azután meg csataménjét vezeteti ki, hogy próbáljanak ráülni. Egy sem merészli a próbát.

— Naplopók, ti, — szól rájuk a király — tanuljatok komoly munkát bohóckodástok helyett. Adjatok nekik íjakat s mától fogva nem lesz egyéb eledeletek, mint amit magatok löttök nyíllal.

Egy hónap múlva eszébe jutnak, maga elé hivatja őket. Hát bizony a párnázott húsú emberek csontig lesoványodtak, hanem a nyíllal bánni megtanultak.

— Lám-e, fickók, jók vagytok ti katonáknak is — mondotta és bevette őket seregébe.

Atilla Kómaig vonult. Szívét az a vágy dagasztotta, hogy az örök város remegjen vagy kegyelmet kérjen tőle, a lenézett barbártól. Ott élt az egyház főpapja, odamene-kült a császár. Leó pápa bölcs ember volt, egész Kóma ő rá nézett, tőle vártak segédelmet.

Leó mitrát tett fejére, aranyos palástot öltött s lóra

szállva ment a hún király elébe. Fehér lovon ült a pápa, feketén a hún király.

Mit mondhatott vájjon a pápa?

Említette Szent Péter sírját, melyet a szent város őriz, az apostolok hatalmát, akik a szent várost őrzik. A sorsnak forgandóságát, mely eltörölt nemzeteket, elbuktatott hódítókat.

Míg beszélt, feje fölött két férfialak jelent meg a levegőben, kard kezükben, fejök körül szentek dicsfénye. Ránéztek a hún királyra.

Péter és Pál apostol volt a két égi jelenés. Ők védelmezték meg Rómát.

Csak Atilla látta őket, de ő látta s visszafordult.

Lova nem tapodta meg Rómát, nem pogány nép a szent várost.

A vitézek álmétkodtak, hogy egy ősz ember szavára így megfordult a királyuk. Zúgolódtak a seregben:

— Lám, az emberektől nem fél, de állatok megigézik. Egyszer Lupus, másszor Leó. (A két név farkast és oroszlánt jelent.)

Atilla másképp érezett. Ő magában büszke volt. Azt gondolta: Most győztem a legnagyobbat: engedtem a jámborságnak és legyőztem szenvedélyem, most legyőztem Atillát.

Megindultak hazafelé.

Germán földön vitt keresztül útjok. Át kellett úsztatni a Lech vizén. Amint a király lova lép a vízbe, ott terem egy koldusféle öregasszony. Haja zilált, ruhája rongy, egész alakja ijesztő, mintha a mesékből jönne egy gonosz tündér vagy boszorkány. Megragadja a király lovának zaboláját s lovasára háromszor is rákiált: Vissza, vissza, Atilla! Vissza!

Ijedség szállt a seregre — babonás nép a pogányság. Maga Atilla is megborzongott; jós lehet ez örült asszony, ez a háborodott elme talán a jövőbe lát. Mi vár reá útja végén?

Szeme előtt fölmerült a semmiből Buda képe, amint bosszúért kiált.

Atilla halála.

A nagy király komoran ért most haza. A catalauni remete jóslata meg a Lech partján hallott intés folyvást a fülében csengett. Úgy sejtette, megért az idő, amikor Buda halála követeli bosszúját. Fejében járt az a jóslat, hogy birodalma szétomlik. Amint ő megölte testvérét, gondolta, az ő fiainak versengése fogja betetézni a hún birodalom végzetét.

Sehogy sem tudott felderülni. Azt is fájlalta a szíve, hogy kedves felesége, Réka, elköltözött a világból. Egy erdőben temették el, sírja fölé sziklát hengerítettek, hogy jel maradjon fölé, míg csak ember él a földön. Réka fiát szerette legjobban fiai közül, azért is, mert tiszta hún vér, s mert Csabáról szólt a jóslat, hogy széthulló birodalmát ez a fia menti meg.

Másik felesége, Krimhild, burgundi királyleány volt, a nagy hős Siegfried özvegye, kivel bátyjai rosszul bántak, azért ment férjhez Atillához. Hatalomvágyó asszony volt, mindenáron azt akarta, hogy az ő fia, Ellák, legyen Atilla után a király. Ezért az idegen fejedelmekhez szított. Atilla ismerte fondorkodó természetét s nem szerette, már ezért sem, mert ő Csabára akarta hagyni birodalmát, királyságát.

Hogy Atilla nem derült fel, hívei arra gondoltak, hogy nagy ünnepet rendeznek, felvidíteni, lakodalmat. Volt ott egy szép királyleány, kit a tenger mellől hoztak, Mikolt volt a lány neve; őt szánták hitvesének.

Pompás nagy lakzit rendeztek. Sokan fejüket csóválták, mert napokig az éji égen órjás üstökös jelent meg.

— Rossz jel, — mondták a babonások. — Valami nagy dolog készül. A menyegző napján pedig mi nem történt? A király kedves lova, pedig semmi baja sem volt, csak ledobbant, kiadta páráját. Alig merték megmondani a királynak ezt a bajt. De Atilla csak legyintett, ő nagyobb bajoktól tartott.

Este állt a nagy vigasság. Töltögettek a királynak, kellesténél szaporábban. A király csak hajtogatta a gond-
űző nagy kupákat, mégis, mégis csak komor volt.

Éjfél felé, hogy a fáklyák már nagyokat pislogattak, átment hálóteremébe. A küszöbön a menyasszony csak megbotlott; kik észrevették, rossz jelt gyanítottak ebben.

Elcsendesült a palota, elcsendesült egész tábor.

Jött az Álom szép tündére, lefogta a szemeket s a

lelkekre terítette tarkán hímzett fátyolát. Hadat ígért a vitéznek, kis legénynek paripát; a lányoknak cifra sátort, szőnyegekkel ékeset; asszonyoknak szép fiakat, hősi nemzetséget.

Reggel ébredesz a tábor, kürtök szólnak, mozdul a nép. A király hajléka csendes.

Már a táltos áldozatra szólítja a népeket. Fehér lovat szúr le töre a hadúr tiszteletére. Már zsbonganak az utcák, a népség sűrög-forog. A király hajléka néma, csak nem nyílik ajtaja.

A lovasok vívni mennek, mások vadra készülődnek, a nap már fejökre süt. — A palota kapuja zárt.

Máskor ilyenkor a király rég kint ül a kapufélen és az ügyes-bajosok közt igazságot oszt. Mostan hajléka bezárt, mint amikor hadviselni messze jár és a lak üresen ásít.

Már az idegen királyok, számra nézve tizenketten, összegyűltek tisztelkedni. De az ajtó zárt előttük.

Fiai is ott sűrögnek, ők is várják atyjukat. Ajtaja csak nem nyílik.

Bére, Edék rosszat sejtve, bekiáltanak az ajtón, beszólnak az ablakon. Sehol semmi felelet.

Hát mi ez? Tán holtak háza vagy kísértetek tanyája, hogy egy élő nincs sehol?

Most már betörik az ajtót. Az első terem üres, fáklya-füsttel van tele. Tovább mennek, a lakoma asztala még úgy hever; billikomok felborítva, a székek feldöntögetve, ím, itt már az ágyas ház. Hogy benyitnak, — jaj, mit látnak! Ágyán fekszik a király, vérbe fagyva, — az ágy szélén ott zokog a szép Mikolt.

Most ő rá ügyet se vetnek, csak a királyt költögetnek; — nem mozdul, nem; — már halott.

Ó jaj! Akkorát riadnak, hogy a kint várók is érzik: szörnyű baj szakadt rájuk.

A kemény hún férfiak nem ontanak olcsó könnyet, vérkönnyet akarnak sírni megholt királyuk felett. Veszik

hegyes töreiket, meghasgatják arcukat; könny helyett vérük csorog.

Száll a hír a táboron át. Itt ilyen szót ejt, amott mást, de az az egy mindig ott van, hogy a nagy király halott.

Felrebben az egész tábor. Akik vadászni indultak, visszafordulnak. Csoportokba gyűl a nép. Mindenütt Atila neve hangzik. Most látják csak, milyen nagy volt, milyen óriás közöttük; mint a cserfa, ha kidől, akkor látni csak, mi volt: milyen hosszú, lám, a törzse, milyen roppant koronája s gyökere hol kiszakadt, mily óriás az üreg. Atila még megnőtt holtan.

Itt egy sereg asszony áll. Azt beszélik: nem lesz más-kép, csak Mikolt ölhetta meg. A király elvette országát, családját tán kiirtotta, — most boszút áll mind-ezért.

— Mesebeszéd! Itt mi köztünk ilyet merne? — Férfiszív se mer ilyet! — Ezt mondják a férfiak.

Az idegen fejedelmek arról suttognak maguk közt, hogy hún kéz okozta ezt. Keményen ült a nyakukon, meg-sokallták némelyek.

A hún fők mást rebesgetnek. — Aétius keze műve. Az orgyilkos régi terv most betelt, elérte célját.

Fiai hogy ott zokognak, hallják e kétélű beszédet, összenéznek: Mi lesz ebből? Szólítják Bérét, Edéket. Nagy baj lesz, ha híre menne, hogy a félvilág urát orgyilkok oltotta ki. És ki látta? Mit is tudni? Hogy hún volna — lehetetlen. Aétius? — Nem csatában, hanem itthon, népe közt, hadai közt? Ez is merő képtelenség. Ki merhette őt előlni? Senki más, csak a Halál. Orra vére megeredt, volt ez másszor is, elégszer — most álmában megfojtotta.

Másképen nem lehetett.

A nagy király temetése.

Temetik a nagy királyt. Nagy selyemsátort emelnek, abban fekszik teteme.

A sátornak ajtajában hún énekesek hirdetik a nagy király tetteit, győzelmeit, dicsőségét. Az egész nép jajgat rája.

A sátor körül vitézek lovastornát játszanak, hogy a király örök álmát csatazajuk töltse be.

Ezzel megvárták az éjjelt.

Most fölemelik a testet, aranykoporsóba teszik; hozott ő elég aranyat népe gazdagítására.

Fogják az aranykoporsót és teszik egy másodikba, ez meg tiszta színezüst.

Most a két koporsót együtt áteszik egy harmadikba. Ez már vasból van, — vasával hódított ő népeket. A vas-koporsó elnyeli a fehér ezüstöt, mint a holdat az éjtszaka.

Azután nagy gyász-szekéren elvontatják a Tiszához. A Tiszát elrekesztették, reggel óta másfelé foly, régi medre szárazon van. A meder mélyében ásnak sírt a nagy királynak, azon vidék közelében, hol valaha sátra állt.

Lebocsátják a koporsót, fegyvereket raknak mellé, aranykupákat, kincseket, így illik egy dús királyhoz.

Hogy pedig ennyi kincset meg ne kívánjon a sírásó rabszolga nép: ezeket ott halomra nyilazzák a partról. Megereszti a Tisza vizét, zúgva ömlik a mederbe, elmos ott minden nyomot.

Ott aluszik a nagy király a Tisza vizének mélyén. Zúgva zúg felette a víz, nagy zúgással fut a szél. Atilla nevét kiáltják, azt susogják csöndes éjen, míg csak magyar él a parton s ki nem apad a Tisza.

A fiak versengése.

Azon az éjtszakán, melyen Atillának halála történt, Martianus byzánci császár széttört íjat látott álmában. Bizony úgy volt: széjjeltört Atilla íja, szétomlott nagy birodalma.

Alig tűnt el a hún király koporsója a Tisza mélyén, a meghódolt fejedelmek kapva-kapnak az alkalmon, hogy a hún elveszte fejét, — régen készülnek ők erre — össze-súgnak, fellázadnak. A vén róka Detre, aki Atilla életében a leghűbbnek tette magát, sunyin már rég vermet ásott, Felbizgatta a fejedelmeket, hogy ne tőrjék továbbá hunok igáját. Régóta beférközött Krimhild asszony bizalmába; az maga is idegen volt, az idegenekben bízott. Most Detre azt sugalmazta neki, hogy Aladár fia álljon az idegenek élére, majd ő neki szót fogadnak, megsegítik Csaba ellen. A hunok Csabával tartottak, Atilla hagyása szerint. Ketten kezdtek uralkodni, mint hajdanában Atilla meg Buda. Bizony akkor se vitt jóra. Detre váltig mesterkedik, addig-addig szítja köztük a haragot, irigységet, míg háborúra kerül a sor. Ardarik, Atilla tanácsadója, húzta ki kardját, ő állt a fölkelők élén. Az első nagy ütközetben cserben hagyják Aladárt és átpártolnak Csabához. De ez merő színlelés. Mert azután összefogva, Csaba seregére ütnek. Netád vize mellett áll a nagy harc, tizenöt napig harcolnak. Szinte azt lehetne hinni, a két had felemészti egymást az utolsó szál emberig. Ez a Krimhilda csatája, mert hatalomvágya kezdte.

Csaba népe fogyni kezd, sorsa is hanyatlani. Ekkor nyilat tesz ijára: pattan a húr, száll a nyíl és leszáll a sík mezőben egy gyógyerejű virágra. Megszedeti a virágot, gyógyító levét facsarnak belőle, a holtakra rácseppentik és a holt életre kél, újra kardot vesz kezébe, vívni L^aDa igazáért. Ily varázst tesz *Csaba íre*, így újul meg serege.

Vérrel hömpölyög ott a víz, vértől síkos a rét füve. Es mikor az éj leszáll, mind felkelnek a megholtak, halottan tovább harcolnak, a hunok szellemei öldöklük a gótokét.

Mai napig, amikor már másfélezer éve fedi hant a holt vitézeket, e csatának fordulóján Pilis-Csaba határában most is hallik a föld alól Csaba népe kardjainak csattogása, meg a haldoklók nyögése.

Csaba és a székelyek.

Vége lett a vérontásnak, Csaba maroknyi népével menekül a harcmezőről.

Átfutottak az országon, amely eddig az övék volt, most már idegeneké. Bujdokolnak a bércek közt, Erdély erdős hegyei közt. Egy részük ott is maradt, a hegyek közt meghúzódva. Csigla-mezőn települtek le, magukat székelyeknek nevezték. Ott laknak mai napig is, Erdély keleti sarkában.

A többivel Csaba tovább ment, vissza, vissza Szittya-földre, honnan a hunok kijöttek, hol még rokonaik éltek, a testvér nép, Magyar népe.

Ám a szegény székelyeken Erdélyben is rajtütöttek az elbízott, rossz szomszédok. A maroknyi nép vitéz volt, de töméntelen az ellen. A végveszély küszöbén hangos szó szakadt szívükből: Csaba vezér, segíts rajtunk!

Csaba népe már messze járt, de az erdők vitték a hírt a székely veszedelemről. Egyik fa a másik fának, egyik erdő a másiknak, másik bérc a harmadiknak tovább adták a vész hírért. Csaba vezér visszafordult, megsegíté marok népét.

Mentek újra, mentek gyorsan. Már megint jó messze jártak, sokkal messzebb, mint először, mikor újra fohász-kodott szegény megtámadott székely:

— Csaba, segíts meg bennünket!

Már hiába szólna a fa, elhal az erdő zúgása, még mielőtt odaérne. Mostan csak a víz segíthet. Csörgő patak megkiáltja, s amint elér a folyóba, folyóvize tovább adja;

harsogó folyót meghallja és megéri Csaba népe. Újfent visszafordul velük megsegíteni a székelyt.

Megint mennek, harmadjára. Most már sokkal meszszebb járnak. Ide erdőzúgás nem hat, folyó vize hírt nem hozhat. Vajon hogy él most a székely?

Egyszer, hogy az égre néznek, hát a csillagok lobognak, csak lobognak, csak lobognak; lám ni, bizony intetnek; szinte szólnak, úgy lobognak.

Meg is értik a vitézek, harmadszor fordulnak vissza, testvéreik mentésére.

Azzal megint útra kelnek. Ekkor mégis eljutott a Csaba népe szittyá földre. Rossz szomszédok nyugton vannak, békén hagyják már a székelyt; három harcból megtanulták: kicsi a bors, de erős.

Csabát otthonn a rokon nép jaj be szívesen fogadta. Két szép fia, ifjú sarja nőtt mellette: Edömér, Ed a nevök. Ketten voltak, ketten ők is, mint régebben Hunor, Magyar, mint Atilla meg Buda. Beszélt nekik nagy atyjukról, világverő Atilláról, gyönyörű szép országaról.

Csaba késő vénséget ért. Mikor érezte a halált maga felé közeledni, odahívta fiait szőnyeges szép sátorában állatbőrből vetett ágyhoz. Akkor lelkükre kötötte, hogyha majd megsokasodnak, megint tenger néppé nőnek: menjenek el visszavenni azt a gyönyörű országot, az Atilla örökségét.

És a fiúk megfogadták.

A székelyek várták őket.

Egyszer újra bajban voltak. Fejszés hegyi rossz szomszédok fenték rajok fogukat. Haj, de most hiába néz föl a székely a csillagokra, sóhajtja Csaba nevét. Már Csaba és vitézei régtől fogva egytől-egyig mind a földben porlanak. Bezzeg nincs most, ki segítsen.

A fa suttog, csörög a víz és a csillagok lobognak — haj, de nincsen, aki értse!

Amint felnéznek az égre, — nini, mi sziporkázik ott, mint patkó nyomán a szikra, — apró szikracsillagok. Es ezüstpor száll az égen, mintha paripák után. Nézd csak,

nézd csak, erre tart ép, — ezüst országút az égen, mint egy fehér kegyelet. (Kegyeletnek hívják a székelyek a szivárványt.) Lám ni, lám ni, most már látni, lovasok vágtatnak ott, fehér szellemparipákon Csaba és vitézei.

És leszállnak a mennyégről, csatabárdjuk itt lent csatog, az ellenség feje felett. Az elrémül és megszalad, üldözi a látomás. Jaj, dehogy is támad többet a bérclakó székely népre, melyet szellemek segítenek.

Hogy vége lett a csatának, a szellemek tova tűntek. De az égen megmaradt az ezüstporos országút, — most is látni minden éjjel. Úgy hívják, hogy *Hadak útja*.

Békén élt tovább a székely. De szívében egyre várta, hogy visszajő Csaba népe.

Vissza is jött s itt maradt.

ÁRPÁD ÉS A HONFOGLALÁS

Emese álma.

A magyarok törzse békén éldégt az őshazában. Sátrak alatt laktak; vadbőrökbe öltözködtek; halászat-

ból, vadászatból, hússal, hallal éltek. Böven tartottak barmokat, italuk a kancatej volt. Ezek mellett arany, ezüst, gyöngy szemükben nem volt érték, pusztá kő csak,

nem becsülték. Nem kellett nekik a másé. Egy feleséget tartottak. Mindenben ép erkölcsük volt.

Már negyedfélszáz esztendő telt el Atilla nagysága óta; emlékezete még élt közöttük, a szép országé is. Volt ekkor egy fejedelmük, Ügek nevezetű, ki egy másik vezér lányát vette volt el feleségül, a szépséges Emesét. Boldogságban, vígan éltek.

És Emese álmot látott. Amint sátrában feküdt, puha, selymes vadbőrökön, szárny csapást hall feje fölött. Turul volt, szent madaruk. Beszállt a sátor nyílásán és ott repdesett fölötte, arcát szárnyával legyezte s szépen, lassan ráteríté kiterjesztett szárnyait. És Emese azt álmodta: hosszú sorban szép fiakat látott állni ágya mellett; kezükben vezéri pálca, mások fején korona. És megértette az álmot, hogy fiúnak ad életet, kinek magja hosszú sorban mind vezér lesz és király.

És beteljesült az álom első íze: fia lett. És mert álmodott felőle s benne álma teljesült: lett a fiú neve Álmos.

Álmos.

Szépen fejlett szál ember volt, magas, karcsú termetű. Ábrázata napbarnított, szemei szépek, nagyok. Ujjai hosszúk valának, azt írja a krónika. Mikor érett korra jutott, feleséget vett magának. Fia lett, Árpád nevű.

Ott a nép megsokasodott, a föld újra szűk lett nekik. Es megemlékeztek róla, hogy Atilla szép országa az ő örökségük. Megkeresik, elfoglalják, — határozták a vezérek. Csakhogy akkor egy vezér kell, aki mindennek parancsol, kinek szavára hajolnak. Választottak maguk közül a hét vezérek egy főbbet, egy legfőbbet. Álmost szemelték ki erre és az ő utódait.

Mind a heten összegyűltek, karjukat törrel megsebzék és vérüket egy edénybe csorgaták, jelül, hogy összetartoznak, hogy egymásért vért is ontnak, és hogy

vérüket közösen felajánlják a vezérnek. E vérszerződéssel fogadták, hogy Álmosnak nemzetségét elismerik fővezérnek; ők lesznek tanács mellette; s ha valaki hűtlen lenne, vére folyjon, mikép itten. A hét vezér neve pedig: Álmos, Előd, Ond, Kund, Tas, Huba, Töhötöm.

Akkoron megindulának megkeresni az országot, az Atilla örökségét. Átkeltek az Etel vizén, soká jártak pusztaságon, csak nyilaik után élve, amit az ejtett nekik.

Így jutottak Kió várhoz. Ott fegyverrel álltak ellent nekik kunok és ruthénok. Ők hevenyén rájuk csaptak, tar fejüket aprították, akárcsak a nyers tököt. Így beszéltek erről később, mikor egy jámbor szerzetes krónikába írta viselt dolgaikat.

A legyőzöttek ezer lovat, negyven tevét, megszámlálatlan sok nyersbőrt küldtek nekik ajándécul. A magyarok nem bántották tovább őket. Ezt látva, a kunok melléjük álltak, velők mentek az új hazát megkeresni.

Lodomér és Galícia sorra meghódoltak nékik. Itt hallották, hogy a havas hegyeken túl, ott van az a boldog ország; köröskörül hegyek védik, hegyoldalon erdők zúgnak, mezőinek füve selymes, vize hallal bővelkedő.

Sok idegen nép élt ám ott! A Duna és Tisza közén Zalán bolgár vezér uralkodott, a Maros és Szamos köze kazár népek birodalma, Mén Marót a fejedelmük. A Maros vizétől délre Glád vezéré a tartomány. Van ott ura minden rögnek.

De a magyarok nem féltek. Havason, erdőn keresztül utat vágtak, a hegyeken átkelének és a völgybe leszállottak. Ott megállottak pihenni és a helyet, hol megálltak, mert nagy munkával szerezték, erről Munkácsnak nevezték.

Amíg a nép megpihent, Álmos és a hét vezér tovább mentek Ung váráig. A vár vezére, Laborc, megfutott előlük, ők a várat elfoglalták, benne nagy áldomást csaptak.

Álmos ezenközben ősz lett, hószakála mellét verte, válla föld felé hajolt. Ott megállt a vár fokán, végignézett a síkságon, amely szép lankán terült, ameddig a szem ellátott. Nézte, nézte, mikép Mózes nézhette az ígéret földjét, melybe ő már le nem szállhat. Álmos felfohászzkodott. Minden jót kívánt népére és fiára s az országra.

Többet őt nem látta senki.

Alpár füve. — A fehér ló.

Most hát Árpád lett a vezér. Ő rá nézett, hogy meghódítsa az országot.

Tetszett neki a szép ország, a füves rét, a halas víz, erdön vadak sokasága. Elküldte hát a fürge Tarcalt, hogy nézne széjjel, nézze meg az egész földet, nézze meg lakóit is. Tarcal széltiben-hosszában bejárt jó nagy darab földet. Tett a jó fekete földből tarisznyájába mutatónak, tett föléje perjefüvet, kulacsát is megtöltötte a Duna vizéből. Így ment haza.

Tetszett is bezzeg, mit hozott. Árpád vezér megtöltötte kupáját a kulacs vizéből és arra köszöntötte, hogy az a föld övék leszen.

Követet küldött Zalánhoz:

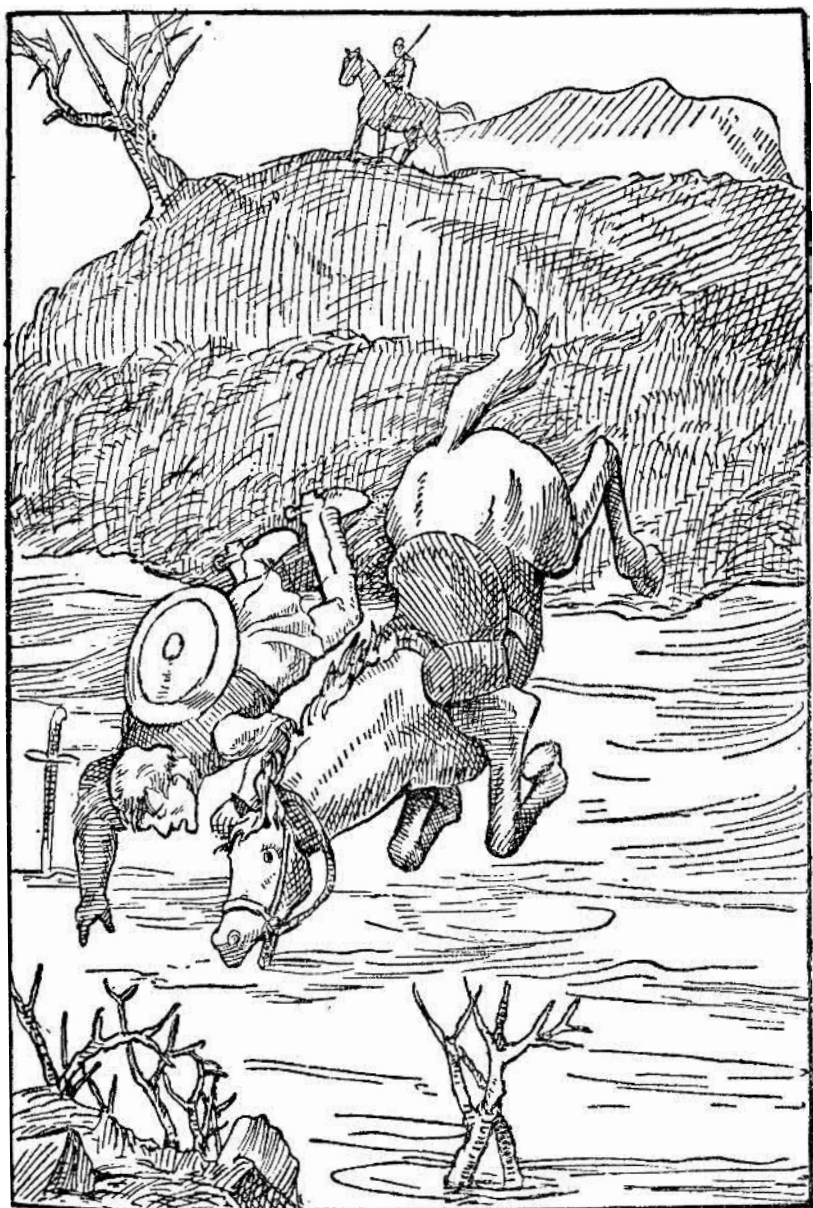
— Ez a föld Atilláé volt, — ezt üzente — most jogosan engem illet. Engedd nékem a Sajóig, s nem lesz semmi bántódásod.

A követ ajándékot vitt: egy szép nagy fehér lovat, dúsan aranyozott fékkel, bársonyos arab nyereggel.

Cserében nem kért egyebet: egy kis földet, marék füvet Alpár mezejéről és a folyóból vizet. Hadd lássa meg a magyar nép, édesebb-e itt a fű az otthoninál, jobb-e a Duna vize régi hazájok vizénél.

Ezt Zalán kevésbe vette, megadta, amit kívántak.

Nemsokára új követ jött.

— Ez az ország a miénk, az újonjött magyaroké. Földjét fehér lovon vettük, a fűvét aranyos féken, bársony nyergen a vizét.

Erre már felindult Zalán:

— Amit adtam, jószántomból küldtem uradnak. Még megvenni országomat! Azt a lovat agyonveretem bunkóval, a féket rébbe rekkentem, nyerget a Dunába vetem. Vége lesz az ajándéknak.

— Hiába cselekszel akármit, — felelt a követ. — Uramnak mi kára lenne? Üttesd agyon a lovat — kutyáidnak adsz eledelt. Rekkentsd rébbe azt a féket — itt már ő neki kaszál, emberei akadnak rá; vesd a nyerget a Dunába, az ő halásza fogja ki, haza viszi, vissza adja. Akié a föld, fű s a víz — bizony azé egész ország.

Zalán most nagyon megijedt, lejjebb költözött Titelhez.

Árpád is elindult a Zagyva folyása mellől, táborba szállt Tetétlennél; a tetőtlen csonka dombra verette vezéri sátrát.

Zalán a délen lakó bolgároktól kért segítséget, kapott is. A két sereg szemben állott; egyik részen sem aludtak egész álló éjszakán, csak a gyepre heveredtek, lovuk kantárát kezükre hurkolva.

Reggel Lehel kürtjébe fűtt; egymásra rontott a két had. Zalán nem sokáig állta, egerút után nézett, a Tiszába ugratott. A futó hab elkapta őt s a nyomában úszó serget; elsodorta őket az ár.

Ott Árpádot a törzsek vezérei paizsukra emelték, neki hűséget fogadtak.

Árpád pedig s a vezérek szerbe vették az országot, Szabolcs, Gyula, Örs, Kund, Lehel, Bulcsú *szert* szereztek, egyezséget, törvényt tettek, s hogy megtartják, vérükkel pecsételték meg.

A síkságot, hol ez történt, elnevezték Pusztaszernek.

Hogy hódolt meg az egész ország?

Árpád innen követeket küldött Mén Marót vezérhez, ajándékkal, mint Zalánhoz. Követelte örökségét, a bolgárok lakta földet. De Mén Marót visszavágott; nagy szívet érzett magában és nagy-fennyen azt üzenté:

— Mondjátok meg uratoknak: mint barát a barátjának, készséggel segítünk neki, az újon jött jövevénynek, amiben csak ránk szorul. Hanem arról ne álmodják, hogy egy marck földet is odaadjak.

Erre aztán Árpád vezér útnak indítá Szabolcsot.

Szabolcs vezér lóra kapott, ellovagolt seregével szembe a felkelő nappal. Ott a földet megszemlélte; tetszett neki, várat rakott. Tassal, a Lehel atyjával felment egészen a Szamosig. Tuhutum és fia, Horka, a Nyírséget járták össze és az egész föld meghódolt. Volt öröm, volt nagy áldomás.

Tuhutum a föld népétől hallott a hegyen túli föld jóságáról, szépségéről. Loppal elküldötte oda egyik élelmes vitézét, Apafarkas Ogmánd nevűt. A farkas név dicséret volt: bátorságot, ravaszságot, erőt jelentett egy szóban. Ogmánd aztán hírt hozott. Hej, milyen hír volt az! Vágtatva hozta, akik hallották alig győzték meghallgatni! A folyók fővényéből ott aranyat lehet mosni, a réten sóskutat ásni; a nép pedig ugyan gyáva, fejedelmük is, Gyeló. Tuhutum hát fel is készült Erdélyt meghódítani, elragadni az oláh vezértől. Almás vizénél mai napig ott a földsánc, amelyet Gyeló emelt: itt akarta nyilásokkal feltartani ellenségét. Hej, de a magyar erős volt, dőlt előtte az ellenség, mint aratáskor a rend; Gyeló serege elolvadt, mint a tűzön a viasz. Maga elesett futtában, népe pedig felesküdt, hogy hű szolgája lesz a hódítóknak. A hely neve Esküllő, ma is megvan. Így lett a magyaroké Erdély, itt a hadban járt vezérek, mint az ének énekelte:

*Mindnyájan földet szereztek,
És dicső hírt, nevet nyertek.*

A nép is feltette magában, hogy elrabolja Földkisasszonyt, a termő föld áldásait, onnan, ahol legjobb a föld. Rendes módja van ám annak. Szekérre kapnak, sátias, csengős szekerekre, minden szekér népe közé egy-egy szép legényt ültetnek, azt hívják a vőlegénynek. Így mennek a termőföldre, hol a föld szép kalászt érlel. Ott egy öreg ember leszáll és megkéri Földkisasszonyt: „Hozd magaddal, amid csak van, rétről, erdőből, vizekből.“ Nosza, minden szekér népe kapával esik a földnek; ami gyepet felszakítanak, ami vizet meríthetnek, ami kalászt letéphetnek — hamar a szekérre hordják, avval hajrá! hazafelé. Otthonn nóta, muzsikaszó várja a haza jövőket, a különös lakodalmat. A vőlegény lepattan a szekérről, földet, füvet széjjelszórja, fogja a vizet, elönti. „Édes, drága feleségem! Áraszd széjjel gazdagságod. Legyen bő termő a földem, fűvem adjon bő kaszálást, adjon a víz bő haláldást!“

Es az áldás megfogant, bőven termett akkor a föld . . .

Árpád maga észak felé indult meg nagy sereggel. Átkelt az Eger vizén, sátorozott a Mátrában. Amerre ment, földet adott a vele járt vezéreknek. Tarcal, mikor követségbe ment Zalánhoz, Ond és Ketel társaival, mulatságul felnyargaltak versenyt futva egy kis hegyre. A hegy aztán Tarcalé lett, jókora darab földdel. Ketel lova pedig megmerült a Bodrog egy patakjában, azt tréfából elnevezték erről Ketel-patakának; partja, tája Ke tété lett, jó darab föld, azon épült a Vágnál Komárom vára. Gömör, Nógrád várak rendre meghódoltak előttök, jártak az Ipolynak partján, fel egész Nyitra váráig. Nyitra vár ura Zobor volt, az megpróbált ellenállni, de a magyar nyíl úgy hullott, hogy elsötétült tőle a nap. Zobor is futásnak eredt, Kadosa kardja elérte. Árpád a fellázadtaknak földet adott, békéltetni, hogy jó módban éljenek, rájuk ne fenekedjenek.

Zólyom erdőben fákat vágta a hegyekről Szoárd, Kadosa és Huba, a szálfákat lecsúsztatták patakokon, s hol a hegyek közt hágó volt, azokat eltorlaszolták, zárat tettek az országra, hogy ellenség be ne törjön.

Hegedősök énekeltek, parasztok meséltek ezekről s vitte a hír messze földre.

Árpád azután pihenni megszállt a széles Dunánál, a nagy szigetben, ott építtetett hajlékot magának s a vezéreknek, odavitték ménesüket, egy kun ember volt főlovász, Csepel nevű, róla nevezik a szigetet mai napiglan. Árpád itt tölte a nyarat, a Duna két ága közt a hús szigeten. Ősszel újra lóra kaptak. Árpád átkelt a Dunán és megállott Felhévvíznél (ez a mai Császárfürdő gyógyforrása), onnan pediglen bevonult Atilának városába, öbudába. Ezzel aztán megmutatta, hogy ő Atilla utóda.

Seregei elcsapkodtak egészen a Dráva-szélig. A Dunántúl Pannónia földje volt, római tartomány. De bezzeg most megfutottak a római örkatonák s a magyaroké lett az ország, le egészen a Drávaig.

Most már csak egy tartomány volt, mely még nem hódolt nekik. Mén Marót országa volt ez.

Egyszeribe közrefogták Szabolcs, Tas meg Tuhutum. Ott termettek a székelyek, ők is harcolni akartak Mén Marót ellen. Jaj, szegény, bezzeg kicsi lett most szíve, mert hallotta már hírét, mint jártak a szomszéd népek. Vitézeit ott hagyta Bihar várában, maga pedig — illa berek, nád a kert! — az éjszaka leple alatt nagy suttyomban elszaladt. A magyarok pedig megmutatták nyiluk erejét a várórségnek, azután fogták magukat, a vár árkát betemették, úgy rontottak a falaknak. Ezt az őrség megsokalta, mezítláb ment ki a várból, csak életét megmenthesse.

Mén Marót, mikor ezt meghallotta, követeket küldött ajándékokkal Árpádhoz. Hogyha régen azt üzente — így szólt mostan üzenetje — hogy egy marék földet sem ad: niegmásolja, amit mondott. Van neki egy szép leánya; jo, még azt is oda adja Árpád vezér kisfiának, Zsoltnak, vele fele birodalmát, halála után az egészet. Bírják békén a magyarok.

Ezalatt Pannónia is meghódolt, Árpád minden seregével visszatért a nagy szigetbe. Övé volt már egész ország, az Atilla öröksége.

Idehozták Maróinak is gyermeklányát, gyermek Zsolttal pajzsra tették, virággal hintett paizsra; pajzsra tették, fölemelték, egész népnek megmutatták: jövendőben ez leszen majd a magyar fejedelem.

Ottan nagy áldomást laktak, sípok zengtek, kobzok pengtek, ének szállott szét a tájon, hogy ím megjött örökébe az Atilla nemzetsége.

Árpád még sokáig élt, amíg Zsolt fia felserdült. A krónikások 907-ik esztendőöt írták Krisztus Urunk születése után, amikor ő e világból elköltözött. Patak fejéhez temették, közel Atilla városához; ott suttozta neki a szél: mi történt tovább népével. Mikor később a magyarok felvették a keresztségét, templom épült azon helyen: Fejéregyház a neve.

Kalandozás. — Heribald.

Zsolt vezér szép ifjú volt; fehérbőrű, szőkehajú, de amellet erős, bátor; mindenkihez nyájas szavú, szerették is népei. De a nép, az még szilaj volt. Széllal futó paripáikra felkapva, réme voltak a szomszédos népeknek. Kicsaptak német, frank földre, lovuk hátán megnyargalták Helvétia hegyeit. Csuda ezt ma hallani, hogy meddig jártak lóháton.

Egy jámbor svájci kolostor szerzetesei egy reggel arra ébredtek, hogy a közeli falunak népe dörömböl kapujukon.

—No, mi a baj? Miért jösztek?

—Jaj, jaj, tisztelendő fráter, nyisd ki hamar a kaput, máskép míg beszélünk, utolérnek.

—Nem értem, — mondja a kapus, de fordítja a nagy kulcsot, kitarja a kapu szárnyát. Az emberek betódulnak, nagy hevenyén segítnek is feltenni a keresztyvasat.

—No, mi baj? Beszéljetez hát!

— Jaj, szent atyám, az ördögök úznak bennünket.

A kapus keresztet vetett ijedtében.

— Jaj, itt az Atila népe! — tódították többen is.

— Akik összenőttek lovukkal; a pusztai boszorkányok korcs fiai. Égetnek, dúlnak mindenfelé.

Szalad a barát az apáthoz:

—Jaj, jó Engelbert apát úr, menekülők ezt beszélik.

—Isten óvjon meg bennünket! — sóhajtott fel az apát. — Menj, kondítsd meg a harangot, összegyűjteni a testvéreket. Jaj, nem, mégsem! A harangszó idecsalná őket. Menj, kopogj be minden cella ajtaján, küldd ide a barátokat.

Jöttek rögtön.

— Fiaim! — így kezdte az apát úr. — Isten most próbára tesz: egy vad hordát küld reánk. Ti, akik a könyveket őrzitek és másoljátok, ti tudhattok Atilláról—újra itt van a fajtája.

Mind elszörnyedtek e hírre.

— Nosza hát, a kelyheket, templomi szent edényeket rejsétek el, ássátok el a kolostor udvarán. Aztán mindenki nézzen szét; aki kardot talál, hozza, aki fustélyt, hozza azt. Én nyájamat elvezetem a hegyek erdőibe; — nem adom a mészárszékre.

No, lett erre lótás-futás, képzelhetni.

Az apát még visszafordult az ajtóból. Volt egy félkegyelmű fráter, szolgálja a többieknek, az nem értette meg a szót, ott csámborgott, nem szaladt el. Az apát úr most meglátta:

— Heribald, te itt maradsz. Legalább lesz egy hírmondónk.

Egyszeribe kiürültek a folyosók, üres lett a tágas udvar. A kolostorhegy oldalán csattogtak a fapapucskok, amint a sok barát futott, át, a szomszéd hegy felé és elbújtak az erdőben.

Heribald nevette őket:

— Mit szaladtok? Ejnye, eddig tik prédikáltatok

nekem, hogy az Úr elől nem lehet elrejtőzni s a baj akárhol elér.

Eszébe ötlött egy mese, melyet egy koldustól hallott, aki egyszer éjszakára ott hált az ő cellájában. Egy mesével fizetett. Valami nagy uralkodó azt álmodta, hogy érte jön a halál. Elő legjobb paripámát! — parancsolta ijedtében. Rápattant és vágatott, vágatott az őserdőkbé, melyek ága-boga összenőtt, hogy nem süthet közé a nap, örökös az éjszaka. Ide akart elrejtőzni. Három napig vágatott, csak akkor szállt le a lóról. Szétnézett egy forrás után. Hang után ment, lelt is egyre. Fekete volt a vize, az árnyéktól látszott annak. Hát amint a tenyerét éppen belemerítené: a víz tükrén egy alakot lát háta megett, — odanéz — Uramfia! a halál.

— Gyerünk innen, paripám, el a jéghegyek közé!

Vágatott, csak vágatott. Elmaradtak már az erdők, pusztaságon száguld a mén; hó fedi a hegytetőket, metsző a szél, mint a kard. Már vizén nem kell átúszni, át lehet menni a jégen, akárcsak a kőhídon. Már jéghegyek néznek rájuk, már gőzölög a lehellet, zúzmarás a mén ajka széle, jégcsap az úr bajuszán.

Ott egy nagy hegy, mint a kristály. — Odamegyünk, jó lovam.

Jaj, mi az? A hegy tetején valaki él, mozdul, ó jaj, egy csontváz az, a kezében kasza van. Ő a halál.

—Mit keressz itt? — rivalt reá a megrémült fejedelem.

—Az vagyon nekem rendelve, hogy idejőjtek el érted, — felelt a váz és a kaszát leemelte a válláról.

És suhintott véle egyet.

Ez a mese járt eszében Heribaldnak. Eszelős volt egy kicsit, de a meséket értette.

— Az eb féljen, — gondolta. — Lesz, ami lesz.

Lett is. Egy kis óra multán hangos lett az egész tájék.

Az erdőkből kis lovakon torzonborz nép termett elő. Kiabáltak, nyargalásztak. A kolostorra mutogattak s egy csapatjuk arra indult.

Hogy ott érték a küszöbön Heribaldot nézelődve, megdöfködték dárdájukkal.

— Bolond, fáj az! — szólt ez rájuk. Szavát ugyan nem értették, de szeméjársát igen. Nyelvét is rájuk öltötte, míg az ütés nyomát nyomkodta.

Volt a sereggel egy fogoly pap, ki értette a magyar szót. Ezzel ráparancsoltak az ácsorgó barátira, hogy elő a kincsekkel.

Heribald kacagni kezdett:

— Kincs? Hogy azt én reám bíznák? Ennyit adnak én reám, ni! — S mutatta, hogy a kámzsája foltos is, meg lyukas is.

De leugrott a nyeregből egy vitéz, öklét mutatta Heribaldnak. Ezt a magyar beszédet Heribald is megértette. Kitárta a templomajtót.

Üres volt biz az egészen.

A lovasok káromkodtak. Végigjártak a cellákon, de biz ott mit sem találtak, ami nekik kellett volna.

Két pogány fogta magát és felmászott a toronyba. Kimászott az ablakon át a tetőre s mint a macska, fel, a torony tetejére. Lekiáltottak: ott a kincs. A torony keresztje csillogott a napsugárban, villogott, mint az arany. Annak nézték, azért mentek érte. De a kereszt megoltalmazta magát: mind a ketten lezuhantak, lezuhanva szörnyet haltak.

Ettől kicsit megcsendesültek társaik. Máglyát raktak az udvaron székekből meg asztalokból s a két testet elégették.

Akkor jutott eszébe egyiküknek, hogy hahó! van a kolostorokban más kincs is, hogyha arany nincs. Előráncigálta Heribaldot.

— Lódulj, mutasd meg a pincét!

Hát hiszen a pincekulcsok éppen ott csörömpöltek Heribald ruhája alatt. Vitte őket örömet, le, a sziklába vágott grádicson. Maga is szeretett idejönni, amikor szerét ejthette.

Szép pince volt, hej, be szép! A nagy hordók, átalagok sorban álltak, katonásan. Egyet-kettőt megkongattak — szépen szóltak, szépen bizony.

Nézd csak, az egyik magyar szekercét fog a hordóra, hogy beüsse fenekét, a sok jó bort elfolyassa. Csakhogy Heribald se rest; ott terem, elkapja karját s kiabál rá. A tolmácpap nevetve fordítja le:

— Azt kiáltja ez a fráter: Ne bántsátok a hordókat, mert mit isznak a barátok, hogyha ti eltakarodtok.

No, ezen nagyot nevettek, jól a vállára is csaptak, alig győzte dörzsölgetni.

— Igazad van! Nagy kópé vagy, eljöhetnél velünk tréfaszerzőnek.

Hát kupákba merték a bort, úgy vitték fel az udvarra. Ott akkorra tüzet raktak, egész barmokat sütöttek. Karddal szeldelték le a csontról a húst, kézzel ettek, s mikor a csontot lerágták, játékból egymáshoz vagdosták. Heribaldnak is jutott egy pár koppanás.

Jó céltábla volt a jámbor, mert a magyarok a pusztára földre telepedtek, de ő magának meg a papnak széket hozott.

Mikor éhüket elverték, szomjukat is oltogatták, jókedvükben nótára gyűjtöttek a magyarok. Amikor elcsendesültek, felállott a barát s a pap s szent éneket énekeltek.

Amazok csendben hallgatták.

Egyszerre megriadt egy kürt; hírhozó vágat lóháton. Ráakadtak a menekült szerzetesekre, kik egy sziklára húzódtak.

A magyarok egyszeribe sorba álltak, felpattantak lovaikra, odahagyták a monostort. Senkit sem bántottak azon a tájon.

Estére a szerzetesek bátorsággal hazamentek.

—No, Heribald, hogy mulattál? — kérdezték társukat. Nem hitték volna, hogy életben találják.

—Nincsenek ezeknél jobb emberek a világon. Ettek, ittak, énekeltek, nekem is mindenből adtak, soha ilyen

jól nem laktam. Igaz, néha tarkón vágta, de ilyen seb könnyen gyógyul, kivált ha borral gyógyítják. No, csak azt mondom tinéktek, kérjétek az egek Urát: sohse küldjön ránk rosszabb ellenséget.

Lehel, Bulcsú és Botond.

Csakhogy a kalandozásnak nem volt mindig ilyen jó vége.

A németek egyszer mégis megsokallták, hogy falvaik, városaik ne legyenek biztonságban, vetéseiket had tapossa le, erdeiket más vágja ki. Ágosta (németül Augsburg) mellett nagy titokban gyülekeztek, nagy erővel rajok estek. Bizony a magyarok futásra vették a dolgot; két vezérük foglyul esett, Lehel, Bulcsú. Nagyra nézték az ily foglyot, elvitték a császár elébe. Azt mondja nekik a császár:

— Ellenségek vagytok ugyan, még pediglen gonoszak, de mivel vitézek vagytok, nem bánunk veletek úti betyárok módjára. Válasszatok magatok, milyen halállal haljatok meg.

Lehel gondolkozás nélkül így szólt:

— Mindegy nekem, fejedelem, a halál mindig halál. Hanem ha kérnetek egyet, azt jó néven veszem, ha megadatod. Van nekem egy kedves kürtöm, elefántcsontból való; kívül ékes képek vannak rá faragva cifrán. Hogyha abba belefúvok, végigzeng a fél országon. Azt kívántam látni most is: hát a hegyek közt hogy' szólna? Azt adjátok még kezembe, ha van emberség bennetek; hogy meg egyszer kézbe vegyem, hogy még egyszer megfúhassam.

Megadta neki a császár; a nagy kürtöt előhozták, Lehel a kezébe vette. Nézte, nézte, megforgatta.

— No hát halljuk, — szólt a császár — hadd hallom a csodakürtöt.

Lehel fogta, felemelte, egy óvatlan pillanatban a császár fejére sújtott, oly erősen, hogy kicsorbult bele a kürt. A császár holtan rogyott le.

— Menj előttem, gonosz császár, szolgám légy a másvilágon. — Édes kürtöm, soha senki meg nem fúj már tégedet; nem terem már olyan ember. Soha többet ne adj hangot.

A felzúdult lovagok mind a kettőt felkoncolták. Lehel és Bulcsú így veszett.

És igaz lett: azt a kürtöt meg nem fújta azóta senki, — némán gyászolja Lehelt.

A magyar név becsületét helyreállította Botond.

Ő Konstantinápolyig járt egy zsákmányoló sereggel.

Ott egy óriás görög lépett ki a várkapun.

— Hej, ti híres, nagy vitézek, álljatok ki hát velem. Ketten jöhettek egyszerre s hogyha földhöz nem teremtek, a görögök országa adót fizet a magyarnak.

Felforr a magyarok vére e hánya veti beszédre. Kiállottak akárhányan, de egy zömök kis vitéz megforgatta feje fölött szekercéjét, csak úgy zúgott, nekiszaladt a kapunak, híres, erős rézkapunak, rácsapott a szekercével, — hát olyan rés nyílott rajta, hogy befér rajta egy ember.

Mindenki elálmélkodott, magyarok is, görögök is. Megszólalt a kis magyar:

— Ide hallgass: Botond vagyok, legkisebb a magyarok közt, de kiállok ám veled. Te végy magad mellé két cimborát, egyik kiszálló lelkedet hadd fogja fel, a másik meg testedet hadd temesse el.

Azzal ott birokra mentek. Tekergették, gyomrozták egymást, — a vége bizony csak az lett: a görög holtan maradt ott.

A császár nagyon szégyellte, de még jobban bánta az adót. Azt mondta: csak tréfa volt az, miért fizetne az országa egy vitéz haláláért.

A magyarok felfortyantak, végigjárták a görög földet, nem is járták, pusztították. Megvették az adót busásan.

Töméntelen aranyat, drágakövet is zsákszámra vittek haza, gyöngyöt is.

A sok vitézi kalandot dalolták a hegedősök; Lehel és Botond nevét őrizte az emlékezet és kihímezte a monda. Szájról-szájra járt nevök s vélök a magyar dicsőség.

*

A folytonos kalandozásnak nemsokára vége szakadt. A szomszédok kezdtek keményen farkasszemet nézni az örökös pusztítókkal. Zsolt vezér ki is szabta az ország határait, nyugat felől a tengerig, a Fertő-taváig, a Morva vizéig; északon befoglalta a Tátra hegyét; keleten őrt állt a Kárpát, délről a Duna folyása. Közben meg is öregedett; mielőtt a minden test útjára költözött, a vezérek hűséget esküdtek fiának, Taksonynak, kiről emlékezetben maradt, hogy szép, nagyszemű., fekete lágyhajú ifjú volt. Taksony rendet, békét tartott; minek híre hallatára sok idegen tódult az országba, nemesek és kereskedők. Munkához látott az ország; eke járt a földeken, barmok békésen legeltek, sátrak helyén házak épültek, — a törzsek letelepültek és a kardok megpihentek.

KIRÁLYMONDÁK ÉS LEGENDÁK

Szent Istvánról.

Istvánt megkeresztelik.

Taksony fia, Gejza vezér megsokallta a kalandozást. Békét tartott az országban. A keresztény papok nyugton jártak-keltek mindenfelé, térítettek, kereszteltek. Nemcsak a nyugatról hozott foglyok, hanem törzsökös magyarok is egyre többen hajtják fejüket keresztvíz alá, — maga a fejedelem is.

Volt Gejzának egy szép fia, az erdélyi Gyula vezér szép leányától, Sarolttól. Egyszer Gejza álmot látott; egy gyönyörűséges ifjú állt előtte s azt mondotta: Nem te fogod véghez vinni, amit most elmédben forgatsz, magad s néped megtérését; fiad lesz az, ki e földön s fent az égben koronát szerez magának.

Gejza örömmel ébredt fel. Fiát megkereszteltette és a neve Stephanos lett, magyar kiejtéssel *István*. Koronaviselőt jelent és az is lett e Szent István.

Gejza testvére is, Mihály s fiai: Vazul, szár (kopasz) László, fölvtették a kereszttségét. Ezzel szűnőben volt a gyűlölség, mellyel a nyugati keresztény népek pogány szomszédaikra néztek.

Koppány.

Ha sokan megtértek is a magyarok közül, voltak elegen, akik nem akarták elhagyni őseik vallását. Ezek erdők rejtekében, hűvös források fejenél még fehér lovat áldoztak, karddal kiontván belét, Hadúrnak, a védelme-

zőnek; fekete paripát Manónak, a gonosznak, hogy engeszteljék haragját.

Somogyságban élt egy törzsfő, nagy, hatalmas, Koppány nevű; az fellázadt István ellen.

— Mért hagynók el ősi vallásunkat, amely jó volt apáinknak? Hadúr dicsőséget adott, szép és jó országot adott, — mink meg elforduljunk tőle? Hogy nem kell vér az áldozathoz? Minek paripákat ölni? Milyen égi hatalmasság lehet az, kit evvel meg lehet nyerni? — kérdezik. Üres beszédek ezek! Harcos nép vagyunk, nekünk csak a vér jósolhat, halál kell az áldozathoz! István, aki magát most fejedelemnek tartja, csupa merő szelidségből elbocsátja rabszolgáit. Ki szolgál akkor minékünk? Hova leszünk, ha a magyar egyforma lesz a meghódított népekkel, mint István papjai tanítják?

Így lázongott Koppány és bizony sokan helyben hagyták e beszédet.

Hanem István megsokallta. Feltartotta a keresztet, sereggel ment Koppány ellen, seregét pap áldotta meg. Jaj, keserves egy nap volt az! Magyar magyarral állt szemben, rokon rokonra vont kardot. De az István ügye győzött. Koppány a csatamezőn maradt.

A zsákmányul esett kincsből István monostort épített Pannonhalmán, ellátta szent edényekkel, arannyal átszőtt miseruhákkal. Maga bejárta az országot, térített, templomokat építtetett. Veszprémben a felesége, Gizella bajor hercegkisasszony kápolnája ma is fennáll. Egerben István rakatta a várhegyen az első székesegyházat; maga a szomszéd hegyről nézte, hogy sűrögnek, hogy forognak ott az építő munkások; e hegynek neve maiglan Királysзык a népnek ajkán.

István koronája.

István jámborságának és térítésének híre ment, meghallotta a pápa is. István követet küldött hozzá, koronát kért, hogy fejedelemsége az új hit szerint való le-

gyen. A pápa akkor álmot látott. Készen volt nála egy orona, hogy a lengyel királynak küldje. Álma most megártotta: István fejére rendelte az újon-új koronát. Másnap megjött a követség. A pápa kezükbe adta

a kis lapos koronát, melyen fönt egy kis kereszt áll és azt mondta a követnek:

— Én csak az apostolok szolgája vagyok, a ti királyotok pedig apostol.

István a fejére tette a koronát Esztergomban és király lett és királyság lett az ország.

Az ezredik év folyt akkor Krisztus születése után.

István király a koronát nem tartotta magáénak. Csendes éjjel elment Szűz Mária képe elé, ott levette koronáját, felnyújtotta Máriának:

— Isten anyja, erőm kevés a koronát megtartani, országomat védelmezni. Téged kérlek, égkirályné, vedd kegyedbe népemet, oltalmazd meg az országot, oltalmazd meg koronáját és segítsd a jövőben, mint a magad édes népét.

Tömjén szállt a kápolnában, ezüst füstjén át a király úgy látta, hogy kegyesen néz rá a kép fölnyílt szeme.

Thonuzoba.

A Tisza alsó folyásánál, Orsovának közelében besenyők települtek le. Rokon nép volt, vitéz, harcos. Váltig félték a keresztől, félték István hatalmától, féltették szabadságukat, a maguk törvényén éltek, ősi hitükhöz tartottak.

Csakhogy István nem tűrhette, hogy az ország szétszakadjon, hogy kétféle hitet valljon, többféle törvényen éljen.

Egyszer éjjel álmodt.

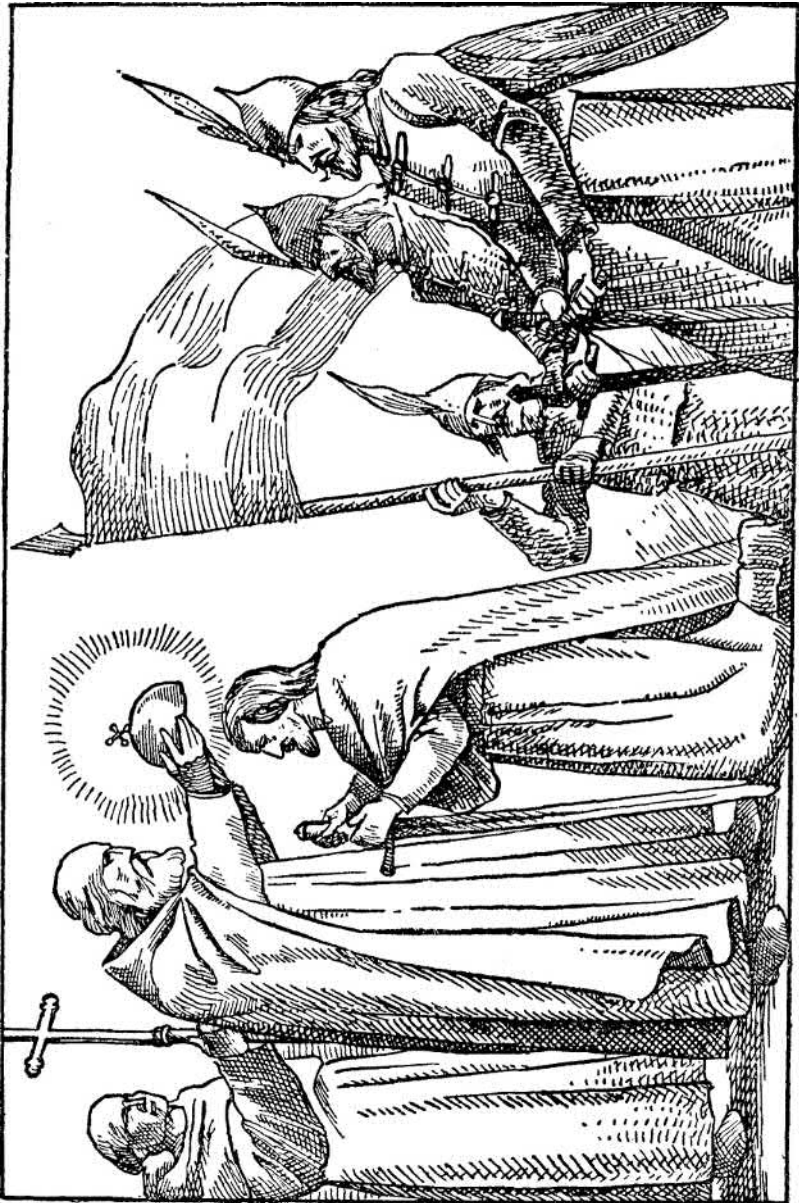
Hogy fölserkent, kikiáltott az őrálló katonáknak:

— Hamar, hamar, nyergeljete, lovas hírnök induljon nyomban, el, Erdélybe, Fehérvárra!

Kik hallották, összenéztek. Mit akarhat a király?

Békesség van az országban. Mire lehet ez a hírnök?

Elébe állott egy vitéz, kit hivatott.

— Végy magadhoz kísérőket. Szálljatok nyeregbe tüstént. Árkon-bokron, sebbel-lobbal keljetek Erdély felé. Amint a paripa bírja, siessetek, vágtsassatok! Repüljetek Fehérvárig, ottan kiáltsátok széjjel, hogy a nép gyűljön a várba, húzódjék a falak közé, mert rátámad a bessenyő.

A hírnök csak álmélkodott: honnan lehetne azt tudni?

De elindult, mert parancs volt.

Mentek, mentek az Alföldön; elérték a Királyhágót. A hegyek közt, folyók völgyén volt dolga a sarkantyúnak, míg elérték Fehérvárra.

A parancsot megkiálták, a nép szót is fogadott. Hát mi történt? Lám, alighogy bezárják a vár kapuját, örök állnak a falakra: hát csak megzúdul az erdő, moraj lanak a hegyek: bessenyő lovaknak lába csattog már mindenfelé. Nyílfelhő száll a mezőkre, szegény szálló madarak csapatostul hullanak. „Bissané, huj!“ zúg az erdő a csatakiáltásuktól. Előtörnek, — de nincs ember, puszta, árva a mező, sehol senki, csak a várban. Felgyújtják a falvakat, elhajtják a barmokat, — de a vár ellen nem mennek, ahhoz nincs készületök.

Most értették meg a népek a nagy király üzenetét.

— Honnan tudta? — kérdezték.

A hírnök se tudott többet, csak hogy éjnek éjtszakáján szólították a királyhoz, aki álmából riadt fel.

— Látomás volt hát, sugallat! — magyarázták a papok. — Az ég adta néki hírül, hogy mi készül, mit üzenjen.

S úgy gondoltak a királyra, mint egy kiválasztott szentre.

A bessenyők elvonultak, de magukat nem adták meg. Haddal kellett rájuk ütni. Nagynehezen a Tiszánál leverték őket a király hadai.

Vezérük hajthatatlan volt. Thonuzoba volt a neve. ő nem hajolt, nem engedett.

— Nézd, hadad már szét van verve, népedet nem bántja senki, ha meghajlik a keresztnek.

Thonuzoba fejét rázta:

— Én nem! Én nem! Nem! Soha!

Hírnök száguld a királyhoz. Király üzen a vezérnek, a vezér Thonuzobának.

—Nem tűrünk meg olyan embert, aki nem lesz kereszténnyé.

—Én nem leszek, — szólt a válasz.

A vezér váltig próbálta rávenni a megtérésre, de a bessenyő dacolt.

Végre a vezér azt mondta:

— Ha nem hajolsz, eltemetlek elevenen, el, a földbe.

Thonuzoba rábólintott:

— Nem bánom, de nem hajlok meg. Addig akarok csak élni, míg a magam törvényén élhetek; ha nem lehet, nem kell az élet.

Azzal maga s felesége felültek paripáikra, mintha harcba indulnának.

Köröskörül magyar sereg, — nincsen innen szabaddulás, ő mögöttük nem áll senki, — nincs már bessenyő sereg.

Hogy ott állnak, hát egyszerre kezdik hordani sisakban köréjük a földet, borogatják lovaik lába elébe. A két ló felhorkan, megmozdul. Thonuzoba visszarántja. Néz keményen sötét szeme, de az ajaka nem moccan.

Hordják, hordják ám a földet. Már földben a ló patája, csúdig ér nekik a föld, már a szárig, kengyelig, már a lónak lapockáig, a lovasának meg térdig, már egyik sem tud mozdulni. A lovak fel-felnyerítnek, a fejüket rázogattják, félelem ül a szemükben, füleiket hegyezik. Felhorkannak, fejük rázzák. De gazdájuk mozdulatlan, az a felesége is.

Hej, ha most ez táltos volna, ez a fehér paripa, s orrlukából szétfújhatná a temető homokot!

A halom nő, a lovaknak már sügyig ér a halom. Thonuzoba meg se moccan.

Hordják, hordják, egyre öntik a földet a sisakokból. Már a ló nyakát borítja. Félig el vannak temetve Thonuzoba s felesége.

Ajkukon nem jön ki hang.

Még sűrögnek, még forognak körülöttük a földhordók. Nem néz a szem, nem nyerít mén. Már csak egy domb áll a síkon, egy magas domb, egy kettős sír.

Nézi, aki elrendelte, szeme gyásztól fátyolos. Bánja az is, aki tette. Felnyög az is, aki nézte. Csend van, mint a temetőn.

A nép közt végigmorajlik: Jó vitéz volt, beh kár érte!

Végtére megszólal egy hang:

— Nem mi bűnünk, nem mi vétünk. A dacos macskoskodót az idő temette el: múlt időt az új idő.

Jött az alkonyat, a sírra úgy borult, mint gyászszemfedő. Fent az égen a holdsugár ezüsthátulat terített szét; ezer csillag ragyogott; csillagablakon keresztül égi szemek integettek.

Csanád.

Még egy vezér volt, hatalmas, ki nem akart meghajolni. Ötöm volt a neve. Benyomult az új országba, visszavette a bolgárok-lakta földet, a Tisza-Maros szögét. Várat rakott a Marosnál; a vár körül szilaj ménes lábától dobogott a föld; barmok legelésztek szerte. Vámot szedett a Tiszán; elvette a király sóját, mit tutaj vitt a Maroson Erdélyből le az Alföldre. A Kőröstől el Szörényig az egész föld neki szolgált. Szembe nézett a királlyal.

Szálka volt István szemében, hogy az ország ilyen csonka. Hívatta két fiatal rokonát. Egyik Gyula, másik Csanád. Szépek, mint két szál fenyő.

A király így szólt hozzájuk:

— Tudjátok-e, jó vitézim, de már hogy' is ne tudnátok, Ötöm garázdálkodását. Isten megsegítette kardom Koppány ellenében, kifente a bessenyőkre, ha ő segít, Ötöm sem ejt rajta csorbát. Nektek legyen ez dicsőség. Kössétek fel kardotokat, vezessétek seregemet, és jó hírrel jöjjetek meg.

— Amint királyunknak tetszik — mondotta a két levente.

És legottan útra keltek. Porzott a föld a had nyomán; megbámulták a sereget, amerre csak elhaladt.

Végét érték a nagy útnak, hogy elértek a Tiszához. Tisza vizén átúsztattak, meglátták Ötöm seregét. Hamarosan összecsaptak; kard csattogott, nyíl repült. Mire dél lett, mindkét részen sokan feküdtek a porban, halottan vagy sebesülten.

Elfáradt mind a két sereg. Visszahúzódtak pihenni. De bezzeg vigyázták egymást; pislogtak az őrtüzek és őrszemek nyargalásztak a táborhelyek körül; nyereg alatt pihent a ló, félszemet hunyt a lovas.

Csanád bent ült a sátrában. Szégyen marta büszke szívét: mit szól hozzá a király, hogyha annyi jó vitéze árán sem visz győzedelmet.

Egyszerre csak lába előtt megmozdul ím valami. Mi lehet? Beh furcsa! Mozdul, nő, fel is kél; huj, mekkora feje van! Bíz az nem más: egy oroszlán. S a csodaállat megszólalt:

— Mit vesztegeted az időt? Fogd a kardot. Az álom órája azé, aki éber, szemes. Aki alszik, fel sem ébred, hogyha te talpon teremnél. Rajta, rajta, ne fecséreld az időt, az éjszakát.

Avval a csoda el is tűnt.

Csanád szemét dörzsölgette; azt sem tudta ébren van-e, vagy pedig csak álmodott. De az intést észbe vette.

Felköltötte vezéreit, talpra állítják a sereget. Egyszerre szólnak a kürtök, vágatnak a lovasok. Ötöm mire felocsúdik, fele népe megszaladt; álmosan egymásnak estek, balgán egymást kaszabolták.

Csanád jól szemügyre vette az aranysisakos vezért. Őt kereste hada közt. Messze fénylett sisakjáról egy tarajos aranysárkány. Erre fogta kardját Csanád. Jó ütés volt, ötöm eldőlt, lováról is lebukott. Erre hada szerte széledt.

Csanád leszállott lováról, megnézte a holt vezért, megoldotta a sisakját, — s mért, miért nem? — egyet

gondolt, a holt fej nyelvét kivágta és a tarsolyába tette.

Gyula nagy elkésve jött. Már akkorra Csanád népe kivívta a diadalt.

Bevonultak Maros-várba. — Hej, de mennyi préda volt ott! Sisakkal merték a gyöngyöt, drága-követ, aranyat.

— Mind felvisszük a királynak! — ujjongattak a leventék. Vitték is nagy szekereken. Csanád járt a had előtt.

Gyula meg egerutat vett. A csatából hogy elkésett, úgy akarta kipótolni, hogy előbb vigye meg a hírt.

Ahogy Esztergom alá ér Csanád vezér hadi népe, hát csak látja ám Csanád, hogy az ötöm feje már ott van a kapura tűzve, példaadásul minden lázadónak.

— Ejnye, ugyan hogy esett ez? — töprenkedik a vezér.

Kapu nyílik, ők bemennek. Hát az egész város ujjong, ülik már a diadalt. Gyula, Gyula neve szárnyal szájról-szájra az utcákon. Látják is, hogy Gyula népe előbb járt s már ott vigadoz.

Megyén Csanád a királyhoz.

Jó rokona jól fogadja, elébe kél trónusáról, vállát, karját megsimítja.

Hanem aztán amit beszél, az Gyulának dicsősége, ki levágta ötöm fejét, meghozta diadaljelnek.

Csanád szétnéz. Gyula ott áll, szemlesütve hallgatja a király dicséretét.

Csanád hamar észbe kap.

— Ejnye, bátya, — szól Gyulához — ha elhozta a fejet, hát a nyelvét hova tetted?

Álmélkodik, aki hallja, a király sem érti ezt.

— Nem értjük, amit beszélsz — szól egyik főúr Csanádhoz.

— Gyula érti — szól emez. — Elő kell hozni a fejet!

Már itt is van. Hát csakugyan: nyelv nincsen. Hova lett?

Tarsolyába nyúl most Csanád és a nyelv előkerül.

Most megértik, hogy mi történt, — hogy a főt Csanád vágta le, Gyula meg csak elorozta és még csak észre se vette, hogy a nyelv már nincs a főben.

No, lett erre hahota! Gyula majd föld alá süllyedt.

A király meg szólt Csanádhoz:

— Látod, öcsém, az igazság mindig kiderül. Együgyű, aki kezével le akarja fedni lángját. Tiéd Ötöm palotája, tied legyen Maros-vára, — mától a neve: *Csanád*.

Szent Imréről.

Szent Istvánnak több fia volt; a legderekkabb Imre nevű, ő lett volna örököse.

Ha Gejza átlátta a keresztény hit szükségét, hogyha István apostol volt: fia, Imre, példája lett a szent életnek.

Fehérváron nevedett, hol atyja csodálatos szép templomot épített és magának is királyi palotát, melynek falai fehéren fénylettek a napsugáron; erről nevezték az egész várost Fehérvárnak.

Mint serdülő ifjú, kevés álommal megelégedett; gyertyát gyújtott szobájában és zsoltárokat énekelt; atyja sokszor nézte gyönyörködve a fal hasadékán keresztül. Lemondott minden földi vágyról, meg akarván mutatni a nép fiatalságának: milyen az Istennek tetsző élet.

Fájdalom, a halál feketeszárnyú angyala fiatalon eljött érte, nem válhatott belőle atyja művének folytatója. Halála öröme volt az égieknek.

Egy éresek Palesztinában éppen körmenetet tartott, mikor egyszerre égi hangokat hall feje fölött megzendülni s egy szép ifjút lát fölszállni az ég felé. Később tudta meg, hogy ez órában szállt égbe Szent Imre lelke.

Volt egy német lovag, Konrád nevezetű, kinek lelkét tenger sok bűn nyomta; kerülték is az emberek. Egy na-

pon lelke megnyílt a bűnbánatnak. Elment Szent Péter földi helytartójához, de az is elszörnyedt bűneinek hallatára és nem merte feloldozni. Hanem azt mondotta neki: öltön magára vaspáncélt, kötöztesse meg magát jó erősen vasláncokkal, — ő pedig felírja bűneit egy pergamentlapra, viasszal lepecsételi — azt vegye kezébe a lovag s így láncostul járja végig a helyeket, hol szentek vannak eltemetve; ha valamelyiknek közbenj árasa segíthet s arra bocsánatot nyerhet, majd meglátja annak jelét.

Konrád ment, ment, sírtól-sírhoz, vitte bűnei lajstromát, hordozta a vasláncokat, egyik sírtól másik sírhoz. De a lelke nem könnyült meg.

Végre elment Fehérvárra, hol Szent Imre teste porladt király-atyja templomában. Koporsójánál letérdelt, buzgón imádkozni kezdett. Érezte, hogy hideg szíve átmelegül, átmelegül és megolvad, ő, így még sohasem tudott imádkozni, ilyen hittel, ily jólesőn. Szinte kivette a szívét s feljárnította a szentnek.

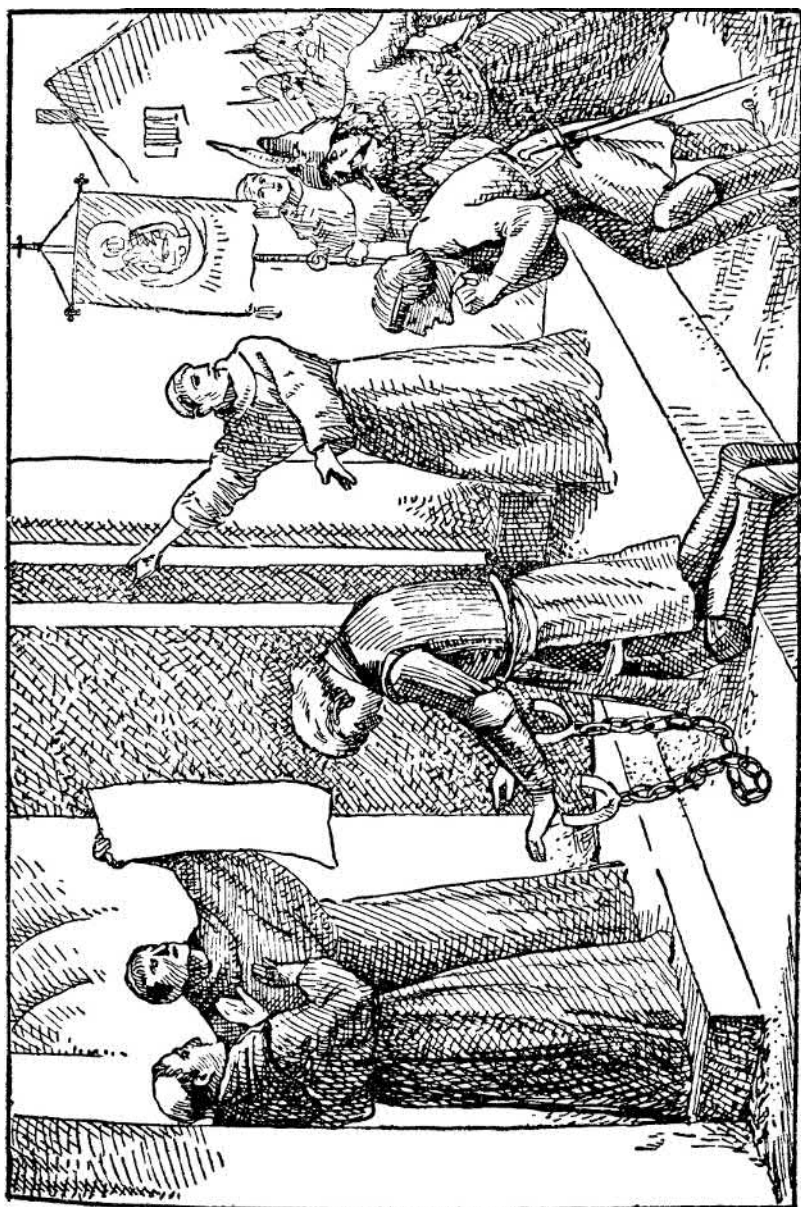
A templomban sokan voltak; nézték az idegen embert, aki nagy láncokat viselt, kezében egy írást tartott s órák hosszat térdepelt ott.

Egyszerre nagy csörömpölés hallik a templomi csendben. Hát az idegen lovagról hullanak le, lám, a láncok; vaspáncélja ketté pattan, maga meg a földre omlik.

Jönnek az egyház papjai, nézik, nézik, mi történik. Lassan feláll a lovag és egy írást nyújt kezökbe. Olvassák el, kéri őket, bűneinek lajstroma, meggyónta és feljegyezte, szörnyű bűnök vannak benne írva.

A pap forgatja a lapot, de betűket nem lát rajta. Odaadja másik papnak; az is nézi, az se látja. Nincs írás a pergamenten.

Most megértik a csodát: a loagnak vétkeit, mint a betűt a papírról, a bűnbánat eltörölte, mert Imre könyörgött érte.

Szent István halála.

István, mikor megöregedett, a sok fáradságban beteges lett. Mert nem élt a kényelem párnáin, hanem gondban, fáradsággal. Fel is tette volt magában, hogy leszáll a királyi székről s Imrének adja kezébe az ország kormány-palcáját. Ámde Imrét eltemette, többi fiait is sorra. Szomorúság költözött szívébe. Imre halála után nem látták többet mosolyogni.

Atyja testvérének, Mihálynak, élt egy Vazul nevű fia, de ez féktelen ember volt. Másik nagybátyjának, Szár Lászlónak három fia volt életben, Endre, Béla és Levente. István a közepsőre gondolt. De felesége, Gizela, mert maga is idegen volt, inkább kívánt más utódot, mint magyart. Férje szívét Péterhez fordította, István húga gyermekéhez, ki idegenben született. Péter nem győzte bevárni, amíg a sor rá kerül. Benne lehetett a keze, hogy egy éjjel a beteg király ágya mellé a sötét szobába besompolygott egy sötét árnyék. A szent király már aludt. A gyilkos látva nyugodt arcát, lezárt szemét, hó-szakállát, megrendül s elejti törét. Erre ébred a beteg. Amaz térdre hull előtte és kegyelmet esdekel.

István szól:

— Az Úr tudta nélkül egy hajunk szála sem görbül meg. Ha ő velünk — ki ellenünk? Menj, nem leszen bántódásod.

Testét a tör elkerülte, de a lelkét megsebezte. Szemét nem soká lehunyta. Fehérvárott temették el. A krónika feljegyezte, hogy halálának hírére „Magyarország citerája gyászba öltözött, a hegedősök édes zenéi három esztendeig hallgattak s az egész ország kesergett.“

Félszázaddal holta után felbontották sírhelyét, és — csudára — jobb kezét, mely a keresztet tartotta, mely orszagát kormányozta, teljes épségben lelek.

Szent Gellért.

Istvánnak a térítésben buzgó társa volt Szent Gellért. Gazdag velencei család sarja, de a szegénységet szerette, barátok szőrcsuháját vette magára. Életének fő vágya volt, hogy eljusson a Szentföldre, ahol az Üdvözítő járt. Már hajón ült, csakhogy a szél ellenük volt, kikötöttek egy monostornál. Az apát hallván, hova készül Gellért, így szólt hozzá:

— Miért akarsz olyan messzire menni? Itt vannak a magyarok, csak most kezdenek megtérni, azok közt munkálkodhatnál, — ez az igazi magvetés.

És elvitte a királyhoz és István rábízta fiát, Imrét, hogy ő nevelje. Mikoron pedig Gellért látta, hogy a királyfi jól gyarapszik az erényben, ő elment a rengetegbe, remetének. Egyszer kunyhója előtt ülve, egy szarvas-ünő futott hozzá kis borjával, leheveredtek lábához. Kis vártatva, farkas elől menekülve, odaszaladt a gímszarvas, ijedtükben párjával tovább futottak, csak a kis borjú maradt ott. Az bement a jámbor férfiúval kunyhójába és többet el sem ment tőle.

Máskor meg egy sebesült farkas menekült a viskójához. Gellért azt is ápolgatta. S mikor szent könyveit olvasgatni kiült kis kunyhója elébe: a szarvas meg a farkas békén játszadoztak együtt körülte.

Így élt hét álló esztendeig; akkor István király elhívta Csanád várába püspöknek.

Gellért igehirdetése sokakat megtérített. Történt egyszer, hogy vagy százan hallgatták a szent beszédet s végeztével hozzájárultak, kérvén, szenteljen nekik templomhelyeket. A püspöknek jólesett ez a buzgóság, asztalához hívta őket; mikor onnan fölkeltek, az asszonyok gyűrűket és nyakláncokat adtak neki, a férfiak ökröket, juhokat. Erre a püspök azt mondta:

— Nem azért hívtalak ide, hogy vagyontokat elvegyem, hanem hogy beszédemet hallgassátok.

Mire azok így feleltek:

— Ma mondád a szent beszédben, hogy mint a tűz a vizet, úgy oltja el a bűnöket alamizsna. Hagyj eszerint cselekednünk.

Gellértben élt tovább Szent István után a kereszténység.

Pétert a nemzet letaszította a trónról s Aba Sámuelt ültették helyébe, István egy húgának férjét. Az új király Csanádra ment, hogy Gellért koronázza meg.

A pap felment a szószekre s dorgálni kezdte a királyt, aki hatalmát kegyetlenségben keresi s véres kardja megfertőzi a templomot.

Nemsokára ütött is a király órája; a nemzet behívta az István halálakor lengyel földre menekült hercegeket, Endrét és Leventét. A nép tömegestől ment elébök. Vata úr volt a vezérök. A szilaj magyarok megsokallták az idegenek telepítését, a papokat, — a régi pogány vallásnak akarták megnyerni Endrét. Feldúlták az egyházakat; megint lovakat áldoztak; hajukat rövidre nyírták, pogány szokás szerint, csak elől hagytak három csombókot.

Levente szíve szerint velök tartott.

Gellért püspök több társával elébe indult Endrének, hogy kardját feltartóztassa, hogy a kereszthez térítse. Buda alatt, Kelenföldön, Vata népe rájuk esett a papokra, megkövezték őket. Gellértet kerülte a kő, hát taligába ültették, felvitték Kelen hegyére s meredek sziklaoldalán letaszították a kocsit, — lezuhant a bennülővel.

A sziklákat Gellért püspök vére festette pirosra és ezt a vért esztendeig le nem mosta zápor, se hó. Ma róla hívják a hegyet Gellért-hegynek.

A lázadók megcsalódtak. Levente elhalálozott és a máglyán, melyen testét ős szokás szerint elégették, elégett a pogány vallás is, nem volt többet, aki feltámassza. A táltosok elbujdostak, kürtjeik is elhallgattak.

Endre tudta, hogy szomszédai közt nincsen máskép maradása népének, csak ha keresztény.

Fehérvárott fejére tette a koronát, amelyen a kereszt ragyog.

Endre és Béla.

Mikor Endre meg Levente bujdosásukból hazajöttek az országba, Béla testvérük kint maradt lengyel földön. Tisztessége volt ott, jól ment a sora.

Történt ugyanis, hogy a pogány pomerániaiak, akik adót fizettek a lengyeleknek, egyszerre csak megtagadták. Valakinek ötletéből megegyeztek, hogy seregeik helyett csak egy-egy vezér vívjon meg mind a két részről. Ha a lengyel vitéz győz, a pomerániaiak megadják magukat, fizetik az adót tovább; de ha az ő emberük győzne, akkor övék az igazság.

A lengyel királynak meg fiainak nem igen tetszett kiállni. De ép ott volt Béla herceg.

— Ejnye, nyim-nyám polyákjai, kiállók én helyetetek. — Azzal fogta nagy lándzsáját, úgy odaszögezte vele ellenfelét, hogy mozdulni sem tudott; akkor kardjával átszúrta. A pomeránok királya maga is kénytelen volt beismerni, hogy a párviadal kimenetele vétkesnek bélyegzi őket. El is vállalták, hogy fizetni fogják az adót.

A lengyel király büszke volt a győzelemre; nem is mutatkozott hálátlannak. Leányát Bélához adta feleségül, hercegségében megerősítette s jó darab földet is rendelt neki. A hercegnek három szép fia született: Géza, László és Lambert.

így élt Béla tisztességben, dicsőségben, mikor Endre haza hívta, hogy segítsen az országnak gondját viselni, Péter király egy aranyos lándzsa átadásával a német császár szolgájává tette magát; ezt Endre nem akarta tűrni. Ám a jó szerencse kedvezett neki. A császár a Dunán küldte el hajóit, bő eleséggel; maga pedig más úton jött. A hajóhad kapitánya Győrig jutott, onnan levelet küldött a

császárnak, megkérdezve: meddig menjen. A levél vivője a magyarok kezébe került. Olyatén választ koholtak, hogy a császár már visszafordult hazafelé, égessék el a hajókat, a legénység pedig igyekezzék hazajutni. Kapitányuk eszerint tett. Mikor azután a császár fáradt, éhes seregével Győr alá ért, sehol sem lelte hajóit. A magyar sereg a hegyek közt rajtuk ütött; a németek elhányták pajzsukat — amit akkor vértnek hívtak — úgy futottak, menekültek; vérttel volt borítva a hegy; neve még ma is: Vértés.

Mikor pedig a császár bosszút állani visszajött s hajói Pozsonynál álltak, megint ugyancsak megjárta. A hajók ellen a magyarok a szárazföldről nem sokat tudtak tenni, de volt köztük egy Zotmund nevű bűvár; egyszer éjnek éjtszakáján leszállt a vízbe, oda úszott a víz alatt a hajókhoz, sorra szépen mind megfürta. Egyszer csak kiáltás hallik egyik hajón: Sülyedünk! A hajó szép lassan telt meg vízzel, egyenletesen szállt lejobb-lejobb, akik rajta szunyókáltak, észre se vették, csak mikor a víz felcsapott a fedélzetre. Nosza csónakba ugrálnak, mennek a másik hajóra; akkor látják, hogy biz az is sülyed le a víz színéig. Az első hajó azalatt nagy loccsanással elmerült, örvény kavargott a helyén, az magába sodorta a másodikat. Nagy fejetlen kapkodásban kiabáltak erre, arra, — a Duna meg nyelte sorba a meglékelt nagy hajókat. Úgy háborgott tőlök vize, mintha vihar korbácsolná. S mire elpihent a hullám: sima volt a Duna tükre, nem volt rajta egy hajó sem.

Endre az országnak harmadrészét, a Tiszán túli megyéket, a Béla kezére adta. Úgy volt, hogy rászáll az ország, mert Endre gyermektelen volt. Csakhogy későbben fia született, Salamon. Ekkor aztán koronáját fiára akarta hagyni. Hét éves volt még a gyermek, amikor megkoronázták Fehérvárott a templomban. Béla herceg is ott volt, fiaival együtt. Voltak, akik őt figyelték és Endrének is besúgták, hogy mikor az ének zengett: Uralkodjál testvériden! — Béla arca elsötétült, felhő szállt át homlokán.

Ez a felhő azután ráborult az egész országra, zivatart zúdított rája.

Endrében gyanú és kétség ébredt, féltetni kezdte

öccsétől tulajdon fiának sorsát. Várkonyina magához hívatta Bélát. A király gyötrő köszvényével egy pamlagon feküdt, maga elé a szőnyegre odatétette a koronát meg egy kardot. A kárpit mögött meghitt emberei rejtöztek, kiknek azt mondta:

— Testvéröcsémnek ma választani kell a korona és kard közt. A kard a hercegséget jelenti, — jól illik kezébe, mint vitéz katonának. Ha így tesz, nem lesz bántódása. Ha a korona után találja kezét nyújtani: mártsátok szívébe a kardot.

Béla gyanútlanul jött bátyjához, mert semmiben sem tudta magát bűnösnek. Neki is voltak jó hívei az udvarnál; egyikük a bemenetnél fülébe súgta: legyen szemes és vigyázzon magára.

Belép, látja a különös készüléket, a koronát és kardot. Bátyja zavart nyájassággal szólítja közelebb és így szól hozzá:

— Fiamat, Salamont, megkoronáztattam, igaz, de nem hiúságból, hanem az ország javáért, mert így a császár mint királyhoz hozzáadta testvérhúgát. De te szabad vagy: választhatsz. A kard a hercegséget jelenti, ha azzal megelégszel, vedd azt. A korona is előtted van, — fiamé az lesz, amelyiket te neki hagyod.

Béla a figyelmeztetés után méltán tartott kelepcétől. A kardért nyúlt, azt vette fel a földről.

— A korona legyen fiadé, ő már föl van kenve királynak. Én nekem elég lesz a kard.

Endre megörült, hogy sötét tervére nem került sor. Nyakába borult öccsének.

Béla gondolkozóba esett a jeleneten. Fiait elküldte Lengyelországba, kisvártatva maga is utánok ment. Lengyel rokonai hadsereget adtak keze alá. Mikor átjött a Kárpátokon, magyarok nagy számmal pártoltak hozzá. Megütközött a királlyal. Az igaz szívű Béla győzött, a cselszövő Endre elesett. Tihanyban temették el; kőlapja ott van mai napiglam

Bélát a nép Fehérvárra vitte, ott a koronát fejére tették. De nem sokáig viselte, mindössze két esztendeig. Egyszer tanácsba hívta az ország főit, Visegráddal szemben, a Duna másik partjára, a kies ligetek, erdők közt megbújó

Dömösre. A tanácskozás alatt a trón mennyezete rászakadt. Az ácsok hibájából-e, amint a nép híresztelte, — Salamon híveinek szándékából-e, mint némelyek gyanították, — véletlenül-e, mint sokan hinni szerették? — elég az hozzá, megint királyi temetés vonult messze utakon, Szekszárdig; ott temették el.

Salamon és a hercegek.

Most Salamon érezte magát királynak. Híveinek, akik a tizenkét éves király helyett a kormányt vitték, első dolguk volt, hogy Béla fiától elragadják az ország harmadát. A hercegek erre lengyel rokonaikhoz menekültek. A lengyel király szívesen látta őket, sereget is adtak nekik, hogy jogukat visszavívják. Most már a király hívei is átlátták, hogy jobb volna megbékélni a népszerű hercegekkel. Visszaadták hát kezükre az ország harmadát. Pécs városában találkoztak a rokonok s kibékülésük jeléül a székesegyházban a nép előtt Gejza tette a koronát Salamon fejére.

De mi történt? Akkor éjjel tüzet fogott a szentegyház. A város lakói arra riadtak fel, hogy vörös az ég, tűztől vörös, mintha égne az egész város. Lett is ám nagy lótásfutás; a templom porig leégett; mire a nap felkelt, a tegnapi ünnepély helyén zsarátnokot élesztgetett.

Éledt az a szívekben is. A király kíséretével kimenekült a városból a tűzveszedelem elől.

— Ez a Gejza műve! László tette! — kiáltozták párthívei.

A hercegek is kimentek a városból, másik oldalt, a mezőre.

— Ez Salamon keze műve — mondták az ő embereik. — Rossz jel ez a békességre.

Egyelőre állták a békét, az egyezséget.

Esztendőre veszedelem fenyegette az országot: kunok törtek rá keletről. Salamon, Gejza és László együtt mentek ellenök, Dobcka vidékére. A kunok Cserhalom hegyét szállták meg, hajnalhasadtával a lejtőről zúdítottak nyílzáport a magyarságra. Salamon ekkor tizennyolc éves volt,

fiatal heve ragadta, hogy a kunokra vágatott. Gejza oldalba fogta őket; László szekercejétől hulltak.

Rohantak is a kunok hanyatt-homlok, le a hegyről. László meg kergeti őket. Egyszer csak látja, hogy egyikük egy leányt ragad magával lován. Lászlónak se kellett több: egy magyar leányt akar az ellenség elrabolni! Utána ereszti ménjét; csakhogy a ló fáradt már, nem éri el a kunét; lándzsát sem vethet utána, olyan messze elmarad. Odakiált hát a lánynak:

— Szép húgom, kapd övön a kunt, rántsd a földre jó magaddal.

A leányzó szót fogad. Zsupsz! a földön fekszenek már. László mostan odaér. A kun meg felcihelődik, szembenézni a lovaggal. László egy pillantást se vesz, odavág, a kun halott, a magyar leány szabad.

Ez történt Cserhalom hegyén, ezt regélte arról a nép.

Nemsokára új baj támadt.

Bolgárfehérvár — a később Nándorfehérvárnak, majd Belgrádnak nevezett vár — görög kézen tűzfészek volt a magyar határon. Nicetas görög vezér felbujtotta a besenyőket, hogy portyázni csapjanak be magyar földre s várába vitték a zsákmányt. Salamon és a hercegek a várat ostrom alá fogták. De nehezen boldogultak. Harmadik hónapja álltak már a falak előtt. Ekkor egy magyar fogoly lány, kit ott őriztek a várban, hogy, hogy nem, kiszabadult börtönéből s éjszaka négy sarkán felgyújtotta a várost. A magyarok se voltak restek: rögtön megrohanták a megromcsolt falakat; Nicetas felhúzódott a fellegvárba. Ott sem tarthatta magát; kinyitatta a kapukat s megadta magát — Gejzának.

Szúrta ez Salamon máját, ő a király s az ellenség Gejzától kér kegyelmet. A pécsi tűz parazsa izzani kezdett lelkében.

Ha még csak ennyi lett volna! De mikor a zsákmányon kezdenek osztozni, Gejza hangja csak felcsattan:

— Akik magokat nekem adták meg, az én kegyel-

memben bíztak: azok nem hadifoglyok ám, nem juthatnak szolgáorba, azoknak szabad az út.

Fellobbant erre a parázs Salamon király szívében. Akadt az is, aki fűjja.

Vid, bácsi ispán közel férközött a király szívéhez; gyűlölte a hercegeket, mert maga alattomos volt.

— Nem addig az, uram, király, — súgta most is a fülébe. — Ha ő úgy, hát mink is úgy! Te osztod fel a hadizsákmányt, — mérj kevesebbet nekik. Ebből lássák, te vagy az úr; ha nagylelkű, maga lássa; nekünk kárunk ne legyen abból.

Salamon hajtott a szóra. Ettől meg Gejza szívében lobbant lángra az üszök.

De még ez sem volt elég.

Ducas Mihály görög császár meghallván a Gejza tettét, hogy foglyait elbocsátá: koronát küldött neki, — arany pántot, amely ma is alsó fele koronánknak.

Most égett csak Salamon szíve! Vid meg újra suttogott:

— Két kard nem fér egy hüvelybe; két nyeret nem bírhat egy ló; két király sok egy országnak.

Ezt Salamon elérte; megértette, hitte is.

A magyaródi csata.

Tulajdon szívükben gyanút és haragot táplálva, egyik fél sem érezte magát biztonságban a másik felől. Salamon német segítség után nézett; a hercegek közül pedig László és Lambert a lengyelekhez mentek szövetséget kötni.

Salamon Szekszárdra ment tanácsosaival. Mise után az urak még ott súgtak-búgtak körülte. Vid vitte a szót:

— Királyom, most könnyű volna Gejzától megszabadulni. László, Lambert messze vannak, ő magára van hagyatva; ez a legjobb alkalom.

Salamon elgondolkozott. Szeme előtt hadak robajlottak, holttestek feküdtek a mezőn, köztük Gejzáé.

Vid szította a tüzet:

— Csatára alig kerül sor. Van egy pár biztos emberem; elfogják, szemét kiszúrják, — akkor aztán jöhet László, jöhet Lambert, téged lát a nép erősnek, erősnek és félelmesnek.

Salamon még habozott:

— Hadd gondolkozzom reggelig.

Terveiket kihallgatta ám a monostor apátja; hű pártfele volt Gejzának, kinek atyja alapította templomukat. Híradást küldött a herceghez. Szegény herceg, tanácsurai közt árulók ültek, Vid megvesztegetett kémei: Petrud meg Bikács. Ezek azt mondják a hercegnek:

— Ügyet se vess e beszédre! Az apát részeges korhely, mámorában álmodta ezt.

Másnap reggel a templomban, amint elhangzott az ének, körülvették az urak Salamon királyt. Aludt-e hát egyet a tervre?

Salamon arca sötét volt. Csak bólintott, helybenhagyón.

Az apátúr ezt is látta rejtekéből. Most már egy szempillantást sem késett. Levetette szőrcsuháját, kardot kötött, lóra ült, maga vágatott Gejzához:

— Fuss, uram, fuss! Mindjárt itt lesznek a Salamon király katonái, hogy foglyul ejtsenek; még gonoszabbat is tesznek. Isten legyen neked irgalmas, ha kezükbe jutsz.

A herceg két álnok tanácsosa, Petrud meg Bikács, viszont a királynak üzent:

— Ne ejtsen ki Felséged bennünket kegyelméből; megmutatjuk hűségünket: átpártolunk a csatában.

Úgy is tettek. A készületlen Gejza herceg elvesztette a csatát.

Csakhogy jött már László, Lambert. Gejza eleibök indult. Vác tájékán találkoztak. Temérdek nép állt hozzájuk.

Erre a hírre Salamon elejtette a szívét. Vid alig győzte biztatni:

— Uram, csupa szolganép az; az én csapatom egymaga széjjelveri valamennyit.

Volt a királynak egy tisztos, józan tanácsosa, Ernyei. Ez a készülétek láttán sírva fakadt. A király rászólt:

—A gróf talán a hercegek híve, hogy úgy aggódik miattuk?

—Dehogy, felség, hanem elfacsarodik a szívem, ha meggondolom, hogy felséged tulajdon véreire feni kardját, magyar magyart készül öldökölni, testvér testvért, apát fia. Mi meghalunk a királyért, hogyha rákerül a sor, de jobb lenne jó tanáccsal élni.

A király Vidre hallgatott, siettetten seregét; Rákos mezejére szállott.

Gejza könnyes szemmel gondolt arra, hogy magyar vív a magyarral. Öccse, László, vigasztalta.

—Sohse csüggedj! Az imént, amíg beszéltél, —nem láttad-e magad is? — angyal szállott le az égből, koronát tartott fejed fölé. Miénk lesz a győzelem.

—Ha az Úr a győzelmet nekünk adja, — felelte Gejza — e helyt templomot építek a Boldogságos Szent Szűznek.

Elébe mentek Salamonnak, egészen Mogyoródig. Hátuk mögött a Duna; innen nem leszen menekvés; győzni kell itt vagy meghalni.

Ernyei mondta is a királynak:

— Ezek el vannak szánva a végsőre.

A sors mintha gátolni akarta volna a rokonok viszályát: másnap sűrű köd borult a szemhatárra, a seregek nem látták egymást.

Salamon szemére is köd szállott; nem értette meg az intést.

Régen felszakadt a köd. László eljárt a had előtt. Gerelye megzörrent egy bokrot, — mi nem ugrik ki belőle? — egy kis hófehér menyét. Nem szalad el, dehogy is! Kapja magát, a gerely nyelére ugrik, rajta gyorsan felzalad s a vezér ölére búvik. Soha ilyet!

A katonák, akik látják, lekapják süvegüket, felhajítják a levegőbe s ragyogó arccal kiáltják:

— Jó jel! Jó jel! A győzelem hozzánk pártol! Lám, még a vadállat is László ölébe búvik, ottan keres menedéket.

A kiáltás elhallatszott a királyi seregekhez.

Vid most: Hamar, rohanjuk meg! — tanácsolta a királynak. Csillog dárda és gerely, száguldó lovak port vernek. Vid rohan a bácsiakkal — dárda éri, elesik; a lovak agyontiporják.

Estig tartott az ütközet. Mire alkonyodni kezdett: a hercegek seregének nem volt kivél hadakozni.

Duna partján, a nádasban egy kis csapat tör magának utat. Nem üldözi őket senki; a király az, Salamon; rá magyar nem vet kezét.

Itt a csendes csatatéren László léptet szög lován. Most megállítja lovát: Erneyi fekszik előtte. László leveszi süvegét, könnyes szemmel néz le rá:

— Békeszerető szív voltál, fájjalom halálotat; ilyen igaz emberért kár.

Hogy tovább megy, egyszer újra megállítja valami.

Vid fekszik előtte porban.

— Érted is kár; hogyha élnél, megtérhetnél igaz útra. Temessétek el szegényt.

De bizony a katonák szíve tele volt boszúval, mert tudták Vid dolgait. Most port szórtak a szemébe:

— Kincsre vágytál és nem bírtál betelni kívánságával. Most por lepi szemedet, ezt se bírod kitörülni.

Mikor a sereg elpihenni szerteszéledt a mezőn, a hercegek megállottak széjjelnézni: hol építsék a templomot, melyre Gejza fogadalmat tett.

Egyszerre egy szarvast látnak és a szarván gyertyák égnek, — fut előttük s egy helyt megáll és lábával keresztjeit ír a homokba.

Most nyíl süvölt, a katonák pendítik a futó vadra. Gejza, László hátraintenek, tiltóan; a szarvas felkerekedik, a Dunába veti magát — és eltűnik szem elől.

László pedig szól bátyjához:

— Hidd meg, óh, nem volt ez szarvas, hanem Isten angyala.

Gejza erre kérdezi:

—De vájjon, édes testvérem, mik voltak az égő gyertyák, melyeket szarvain láttunk?

—Szarvak? Nem, nem, szárnyak voltak; és nem gyertyák, tollak voltak; a helyet mutatta meg, ahol templomunk épüljön.

S ott épült, Szűz Máriának; ahol pedig ők állottak, honnan a látomást nézték: ottan kápolnát emeltek, Péter apostol nevére.

Szent Lászlóról szóló legendák.

Gejzának áhítatban telt rövid uralkodása után Lászlóra szállott az ország. „Csillagok közt támadt új csillag“ — mondta róla a krónika. „Termetben ékes; vállban magasb mindeneknél“ — zengte felőle az ének. „Isten választott vitéze“ — tanította róla az egyház. Benne Szent István kora újult meg: erős volt a hadviselésben, törvény szerző a békében.

Salamonnak, aki mindig konkolyt hintett, semmi áron sem adta át az országnak harmadrészét, de udvarába fogadta. A békétlen lélek ott meg a király élete ellen tört; erre László Visegrádon elzáratta egy toronyba; romját máig róla hívják Salamon tornyának. Mikor azonban István királyt s fiát Imrét szentté avatta az egyház, szabadon eresztették a foglyot, hogy része legyen az ünnepben. Salamon nem átalotta, hogy a lázadó kunokhoz fusson, Kutesk fejedelem lányát feleségül kérte, ha őt a trónra segítik s nekik ígérte Erdélyországot. László hadba szállt ellenök.

Ekkor történt, hogy hadi népe élleme megfogyatkozott, éhség gyötörte seregét. Már a pestis dúlt közöttük. A jó király szomorú volt, de bízott az égiekben. Sátrába ment, térdre borult. Egyszerre csak kint a mezőn barmok robaját hallani, tulokböngést; porfelhőben jön egy roppant tulokcsorda. Nosza hát, pányvát elő! Vége, vége az ínségnek! Szelíd, kezes állatokból annyit fogtak, mennyi tetszett.

Már tüzeket gerjesztettek, már a húst nyárson forgatják, már körulte álldogálnak, készen szegni is belőle: hogy megszólal egy vitéz:

Nem addig a! Aki adta, légyen annak hála érte!

A süvegek a fejekről egy-kettőre lerepülnek. Feltekin-
tenek az égre, azután meg a sátorra, mely a többiek felett
dombon állott. Odanéznek, — éppen nyílik ott a kárpit
és kilép a szent király.

Hosszú karja szekercét tart. A sziklához lép vele,
mely a sátor mellett állott; mohlepte nagy szikla volt.

Most a király a szekercét megemeli s rácsap vele a
sziklára. Megkondul a sziklakő.

— Nézd csak! Nézd csak! Ó, csuda! — A sziklából
forrás buggyan, víz-sugár lövell belőle, habja csobban,
habja csillan, amint a dombról aláfut.

Azt hiszik, szemük káprázik, de kik közelében állnak,
megmerítik süvegjüket s hosszan oltják szomjukat.

És amerre elfut a víz, sorban mellé térdepelnek, és
merítnek és üdítik szomj gyötörte testüket.

Áldott forrás, kristályforrás, életet hoz, gyógyulást.
A betegeknek is visznek.

A betegek arra néznek, ahol áll a nagy király. Kezét
imára kulcsolja. Íjat hoznak, nyilat hoznak, elpendíti a
király . . . száll a vessző, száll, s lehull ím, egy kis mezei
virágra.

Int a király; odaviszik s felmutatja a virágot:

— Ezt szedjétek és levéből facsarjatok a forrás-
vízbe és meggyógyul a beteg. Hívjátok ezt keresztfűnek.

— A Szent László füve az! — kiáltották a seregben.
Erőre kapott a had. Megütköztek a kunokkal. Biz
azoknak futni kellett. Mi nem telik ravasz észtl? Tarisz-
nyájukba markolnak s a sok rablott kincset, drága prédát,
gyöngyöket, kisebb-nagyobb pénzt szórni kezdik nagy
futtokban.

Bevált, mire számítottak. A magyar had, hogy ezt
látta, ez is, az is visszarántja lova száját, leugrálnak a
nyeregből, kezdik szedni az elszórt pénzt. A kun pedig
menekül, már oda se néznek neki.

László király hogy ezt látja, megbosszankodik szi-
vében. Feltekint az ég urához. Abban a szempillantás-

ban vitézei elámulva látják, hogy amit felmarkolnak, amit pénznek, kincsnek láttak: a markukban csak kavics.

— Ej, ebadta, erre-arra! Hej, bitang kun, így szednél rá! Hajrá, hajrá! Csak utána! — Csattog a bérc, zúg az erdő, csattog a kunok háta is. Boldog volt, ki megmenekült s hazafutott hírmondónak.

Ezzel aztán Salamonnak is örökre bealkonyult. Érezte,

hogy Isten keze nehezül rá bűneiért. Elbujdosott, remete lett; böjtölt, virrasztott, imádkozott az Adria tenger partján.

Egyszer még, azt beszéltek, látták Váradon, a templom grádicsán, a koldusok közt. László király éppen kijött a templomból, alamizsnát osztott a kéregetőknek. Észre vette, hogy egyiknek könnye csordult a kezére; rápillantott, megismerte. Nem akart a nép előtt szólni, de utána küldött, kerestette azt a koldust, hanem annak nyoma veszett.

A kunokon nem fogott a lecke. László királyt testvérhúga, Zvoimir horvát király özvegye, megkérte, hogy csendesítse le országát. László lement, rendet szerzett, úgyszólván ránézett az ország. Amíg ő itt messzire járt, a kunok vérszemet kaptak, egy-kettőre beütöttek, kiköszörülni a minapi csorbát. Erdélyt, Bihart, Szabolcs földjét rabolták, dúlták, égették. Amire nem is gondoltak: László hirtelen ott termett, mire azok észbe kaptak, már meg is támadta őket.

— Jobb nekem veletek együtt meghalni, — mondotta vitézeinek, — mint elnézni, hogy feleségeitek, lányaitok fogságra hurcoltassanak.

Maga fogta kezébe a zászlót, úgy rohant a kun seregre.

Boldog volt, aki futhatott. Kopulcs vezérük ott veszett. Sokan pusztá életüket mentették át a határon. Legtöbben fogságba estek.

Ekkor esett, a nagy üldözés hevében, hogy László elszakadt seregétől s egy kun csapat a nyomába eredt. Már-már beérik a királyt, mikor Isten megsegíti. A bércetető kettéválik hátamögött, paripája tovább nyargal, üldözőiből egy-kettő a szakadékba zuhan, a többi visszarántja lovát. így menekült meg a király. A szakadék ma is megvan, neve Tordai hasadék.

Az otthon maradt kunok követséget küldtek Lászlóhoz, hogy adja ki társaikat, másképp — megmondták, mely napon — végveszély dől az országra.

László csak elmosolyodott és a kitűzött napon elejökbe lovagolt.

Hát csakugyan jöttek is a kunok jó sereggel. László király elébök állt.

— Miért ontanánk népünk vérét? Én kiállok népem helyett; állítsatok egy vitézt ti is. Vívjuk ketten a csatát.

A kunok oldaláról is kiállt hát a vezér, Ákos. Össze-csapnak, reng a dárda, elsüvít a levegőben. Kardok csengenek, ütések koppannak a vértéken. Porfelleg fedi el őket, Jaj ni, egyik lebukik ménjéről, vájjon melyik? — Oszlik a por, fellegéből László király lép elő.

Vitézségének híre ment. Mikor a nyugati fejedelmek kereszties haddal készültek a Szentföldre, Lászlót választották vezérüknek. Nagy tisztesség volt ez az országra. László kész is lett volna, hogy kipróbált fényes kardját a Szentföldért villogtassa. De mielőtt az Üdvözítő nyomait a Szentföldön kereste volna, az égbe ment fel hozzája. A földi koronán égit cserélt. 1095 nyarán volt ez.

Nagy gyász szakadt az országra, szívet tépő siralom. A nagy királynak az volt a kívánsága, hogy Váradon temessék el, abba a templomba, amelyet ő alapított.

Fel is tették a koporsót, nagy vasas ládába zárva egy szekérre s megindultak. Az egyház szolgálói meg vitéz urak többen lóháton kísérték.

Rekkenő hőség tüzelt rájuk; meleg volt a kámzsa, nehéz a sisak.

Egyszer az útfordulónál megállottak tanakodni. Ez az ág visz Várad felé, amaz Fehérvárra hajlik. Kifogtak. A lovakat a füre csapták, bementek egy hús erdőbe, leheveredtek a gyepre s hányták-vetették a dolgot. Bizony, Várad jó messze van, közelebb esnék Fehérvár; ott úgy is több király porlad. Most még arra lehet térni.

A hűsön el is szunnyadtak. Kipihenten felébredtek. Mennek rögtön a szekérhez, melyen a koporsót hagyták. Mernek az országutra, de a szekér nincs sehol.

— Bizonyosan eltévedtünk a fák között — mondja egyik. — Másik útra bukkantunk ki.

Hallják ám a lónyertést.

— Ehol a lovak, itt vannak.

Ott legelnek egy tisztáson, ropogatják a fűvet; rajtok a hám, a nyereg.

— Mégis itt lesz hát a szekér. Arrább a kanyarodónál. Keresik, — üres az út.

— Dehogyan arrább, inkább errébb, — erősködik most a másik.

Bizony ott sincs a szekér.

— Üljünk lóra, megkeresni. Ti amarra, mink meg erre.

Egy részök megy Fehérvárnak.

Eberek jönnek az úton.

— Honnan jösztek?

— Fehérvárról.

— Nem láttatok egy szekeret, rajta egy nagy vasas ládát?

— Nem mink semmit, úgy segéljen!

— Buda felől porzik az út, lovas jön, sebes vágatva.

— Állj meg, állj meg, atyafi! Nincsen arra egy szekér, lovak nélkül, az útfélen?

— Erre bizony semmi sincsen.

— Ej, ne tréfálgass! Komoly dolog van itt szóban. Láthatod, urakkal beszélsz meg egyházi férfiakkal.

— Hogyha a szemem világa el nem veszett: én nem láttam.

Tanakodnak a barátok meg a vitézi kíséret.

— Talán bizony égbe szállott — találgatja egy szerzetes.

— Lelke, bizton; de a teste!? Mink most a testet keressük — felel reá az ősz perjel.

— Gyerünk mink is Várad felé, érvük be a többieket. Hámos lovak vezetékre! — Vezetik azokat is.

— Utolériük társaikat. Éppen állnak az útfélen, egy zárandokkal beszélnek. Már messziről integetnek.

— Magad láttad, jó zárandok?

— Magam, tulajdon szememmel. Egy szekér jött, lovak nélkül, lassan ment, döccenés nélkül; nem is zörgött, port se vert. Gondoltam, angyalok húzzák, láthatatlan angyalok. Én hát keresztet vetettem, az útfélen térdre estem; most bemegyek Fehérvárra, elbeszélni a csodát.

Emezekben meghült a vér.

—Ó, mi bűnös emberek! Kik nem néztük, amit rendelt, testünk kényelmét kerestük.

—Jöszte vélünk! — szól a perjel. — Ezt a szekeret keressük. Tudod, mit visz? László királyt, László király tetemét.

—Isten szentjét! — szólt a zarándok és megint keresztet vetett.

Lóra ültetik most őt is és nyargalvást megerednek.

Ott megy, ott a csodaszekér, ló nélkül, döccenés nélkül, nem is zörög, port se ver. A koporsó meg sugárzik, mintha csillag volna rajta.

A barátok imádkoznak, a vitézek leveszik a süvegüket, úgy mennek a szekér után, míg elérnek Nagy-Váraddá.

Mikor ott a sírba tették, csillag gyúlt ki, fényes csillag a templomnak tornya felett s ott ragyogott egész éjjel.

Még ottan volt a kíséret, mikor különös pör támadt. Egy ezüstpaizs fölött civódott két nemes ember, mind-egyik a magáénak állította, esküvel is bizonygatta. A pörosztó úgy ítélte: tegyék le László sírjára azt a pajzsot, nyúljon érte mindenikük, a Szent majd ítélni fog.

Jön az egyik, elbizottan (ennek nem volt igaza), odahajlik, hogy felvegye, de a paizs csak nem mozdul, az ember meg földre zuhan a szent koporsó előtt.

Jön a másik, keresztet vet, nyújtja kezét s a paizs majd csak hogy nem elébe megy. Így ítélte a holt király.

Ettől fogva sokan jártak oda istenítéletre.

Máskor pedig mi nem történt? A tatárok dúlták Erdélyt; Nagy Lajos volt a királyunk; hadat küldött, bizony a tatársereg mint tenger, a székely csak kis

Csak csatáznak, viaskodnak; a kardok zaját a szellő elviszi a hegyek felett, el egészen Váradig. Ott a templom körül a szél csak zúg, csak zúg, besüvit az ablakon és le- suhan a kriptába, besúgja a koporsóba, hogy nagy bajban van az ország, hogy pusztul a szegény székely. Hozza a harckiáltást is, hogy a székely azt kiáltja, — mint régen Csaba vezérhez: — Szent László, segíts bennünket!

Hallja a holt és megérti. A koporsó zára pattan, végigmegy a templomon, a kőpadló kong nyomaiban. Éjfél van, fekete éjfél; aluszik az egész város. A templomajtó csikordul, amint magától kinyílik. A téren áll László szobra, lovon ülve, szekercével. Egyet int, megmozdul a ló és gazdájánál terem. Nem a földön jár, — repül; falvak, hegyek elmaradnak lába alatt, száll, mint a szél.

Hallja már a fegyvercsörgést, arra tart a mén magától. A két had úgy összefolyt ott, hogy nem bírtak széjjelválni estére, sem éjtszakára.

Megforgatta szekercéjét a nagy király, csillog-villog az acél, mint a villám lobbanása a fekete éjtszakában.

Látja ezt a vad pogány és a lába gyökeret ver, és a fegyverét elejti s futva fut, ki merre tud.

Mire a hajnal pitymallik, híre sincsen a tatárnak. A székelyek csodálkoznak. „Szent László, ő segített meg.“

A király hada pediglen siet vissza Budára. A tatár- foglyok suttognak, azután meg szembenéznek a kísérő magyarokkal.

— Nem ti győztetek le minket. Fent az égen jött egy harcos, annak villám volt a bárdja.

Hallják ezt a papok is. És lemennek a sírboltba, ahol László teste porlad, hálát adni a csodáért, megköszönni a győzelmet.

De mit látnak? A koporsó teteje nem félrebillent? És ahogy ott igazgatnák, miközben megemelintik, majd kiesik a kezükből. A szent király nagy palástja összegyűrt- ten van mellette; homlokán verejtékcseppek, és a fényes harci bárd homályos lett, mint harmattól, s vér- vagy rozsdafoltok rajta.

Leborulnak körülötte. Szétfut a hír a városban, szét-
száll az egész országban: hogy Szent László védelmezi
holtában is az országot.

Sok száz év telt el azóta, sok veszéllyel, sok csapás-
sal; de az ország áll, mint szikla s mint a bércek oldalán
nőnek, nyílnak a virágok: az ország történetében élnek a
mondák, legendák.

Könyves Kálmán.

A szent korona varázsa.

László király holta után Gejza fia ült a trónra. A krónikák testben ijesztő szörnyetegnek írják le, púpos, sánta nyomoréknak, ámde bajos elképzelni, hogy egy vitéz nemzet felett ilyen ember uralkodnék. A krónikaíró szerzetesek, lehet, azért nem szerették, mert Kálmán kemény király volt. Akkor egyik keresztes had a másikat érte, a Szentföldre igyekezve, hogy kivegyék pogány kézből. Jó lovagok, jó hadfiak seregestül indultak Jeruzsálembe. Gyermekekből is ment egész sereg, ők is „Jézus zarándokai“ kívántak lenni. Csakhogy a szent lángnak füstje is volt, korma is. Egy-egy lelkes pap feltüzelt egy-egy csapat alja népet, megindultak a nyomában, rendetlenül, nagy falkánként. Senki sem törődött velők, hogy mit esznek, miből élnek, hogy hát elébb-utóbb rablásra vetemedtek, fosztogattak, zsákmányoltak, lovat, ökröt elhajtottak.

Kelet felé az út hazánkon vitt keresztül. Kálmán király a lovagi rendes seregeket áteresztette országán, segítette is, ellátta, — de a portyázó hadakat karddal tanította fegyelemre, s már a határ szélétől visszakergette. Alkalmasint ezt rótták fel neki a könyviró szerzetesek s haragjukban rajzolták le világ csúfjának alakját. Kálmán király az országa javát nézte; maga sem vállalta el a keresztes hadak fővezérséget, melyet László után neki kínáltak, mert nem akarta hosszú időre elhagyni népét, országát.

Nem vitézségén múlt, hiszen bátor, harcos király volt. Szent László meghódította Horvátországot, Kálmán Dalmáciát szerezte meg. Ahhoz pedig ész is kellett, mert erre a tengerparti földre Velencének fájta a fog a 5 a hatalmas köztársaság egyedül akart úr lenni a tengeren.

Kálmán király bölcs ember volt. Szívesen tanult, forgatta a könyveket. El is nevezték Könyves Kálmánnak. Felvilágosult elméje ellene volt a babonának. Akkori időben még sokan hittek a boszorkányokban, akik szemük nézésével megrontják az embereket, kárt okoznak jószáguknak varázslatos mondóka ráolvasásával. Ma mosolygunk az ilyen babonaságon, de akkor a tudatlan nép könnyenhívő volt és félénk. Béla király idejében egy Rasdi nevű, varázslónak mondott asszonyt börtönében halálra éhezettek. Kálmán eltörölt minden efféle esztelen kegyetlenséget; törvényben mondta ki, hogy boszorkányok nincsenek, róluk szó se tétessék. Korlátozta az istenítéleteket; azon időben, ha valakit nagy bűnnel vádoltak, egyházi férfiak előtt próbát kellett állania: tüzes vasat vinni kezében a kijelölt helyig; ha a vas nem ártott neki, nyilvánvalón ártatlan volt; vagy meztelenül, fegyver nélkül harcot kellett állania vasba öltözött vitézzel. Kálmán király bölcsessége ritkította e próbákat.

Nem lehetett hát olyan ember, minőnek a krónikák írták.

Uralkodásához egyetlen egy folt tapad. Volt egy gonosz atyjafia, Álmos herceg, atya öccsének fia. Kálmán király neki adta, rokonának, az ország egy harmadát. Szokás volt ez, pedig hej, beh sok baj támadt belőle! Aki ilyen hatalomra tett szert, rendesen kevesellette, többre vágyott és csak arra használta, hogy a király ellen törjön. Álmos is így cselekedett. Hadat szedett, idegen császárokat is felbízott, hol németet, hol görögöt s ötször támadt Kálmán ellen. Kálmán négyszer megbocsátott, még ha életére tört is. Az ország megsokallotta az örökös izgágaságot s mint egy kései költő mondja a királynak

Vég szikráját veszté tőrödelme
S lett haragja nagy, mint volt kegyelme.

A lázadó Álmosnak kiszúratta szemeit, fiáét, a kis Béláét is. Rettentő büntetés, de Kálmán király alakját

ez sem teheti egészen feketévé, mert abban a korban más nemzeteknél sem volt ritka az ilyen szörnyű ítélet. Mindenesetre megbüntette e tett őt is; nem lehet az, hogy ne látta volna sokszor maga előtt a világtalan rokont, kicsiny vak fiát vezetgetve.

A dömösi zárdában nyomorgott a szerencsétlen. Ellenségei életét is el akarták venni, de a szerzetesek megoltalmazták. Egyik fölbérelt pribék haragra gyúlva ügetett el lován, hogy segítséget keressen; az erdőben lova megbotlott egy fagyökérben, ő leesett, nyakát szegte. Az ég büntetése volt az.

Ebben a szomorú történetben volt azonban egy jelenet, oly szép, hogy odaülök történelmünk szépséges mondái közé. Hallgassátok meg csak!

Mikor Álmos először fenekedett rokonára, hadat gyűjtött, Várkony alá nyomult, hol Kálmán éppen tanyázott. A Tisza volt a két sereg közt. Ezen a parton is magyarok táboroztak, amazon is. Nézdegéltek át egymásra. Látták itt is, ott is a nyargaló vitézeket, a fegyverek csillogását. Akadt emitt is, amott is, aki azt mondta társának:

—Keserves dolog ez, öcsém, hogy mink holnap egymásnak essünk, egymást tépjük, vérünket ontsuk, magyar ember a magyar vért.

—Igazad van, bátya, én is a mondó vagyok, oktalan csatározás ez.

—Az bizony. Ha ők rokon létükre nem átallják egymás testvéri vérét ontani. . .

—Nekünk több eszünk lehetne — vág bele a harmadik.

Negyedik is, ötödik is helyben hagyja a beszédet. Sűgva indul az első szó, hangosan megyén tovább és moraj lesz, nagy zúgás lesz, véges-végig a sorokban, az egész nagy táboron.

— Bizony, testvérvért nem ontunk. Ki bánt minket? Végezzék el maguk közt haragjokat.

Már a vezérek is hallják, az ő elméjük is mozdul, az ő szemük is összenéz és a szívük összedobban.

— Igazuk van. Kettejüknek dolga ez.

— Jer, mondjuk meg a királynak.

— Jó lesz vigyázni fejedre, míg nyakadon viseled. Haragost ha csillapítasz, magadra veszed haragját.

— Eh, bölcs ember a király.

—— Haragvó szív sohasem bölcs.

Harmadik is beleszól:

— Én nem bánom, megpróbálom. Kockára vetem nyakamat, hogy ezer nyakat megmentssek. Ki jön velem?

— Én is megyek!

— Megyek én is!

— Több nyak kisebb veszedelem. Egész sereget nem olt ki a király haragja sem.

Mennek, egész kis csapat, hír koszorús jó vitézek.

Meg is nyílik ám előttük a palota ajtaja.

Félhomály ú a terem, már az estve fátyla hullong.

Ott ül Kálmán, a király. Homlokát gond barázdálja, szemét bánat fátyolozza. Szótlán néz fel a jövőkre.

— Uram, jó híveid voltunk, azok leszünk ezután is, de most hallgass a szavunkra. Rossz rokonod, Álmos, rád tör és reánk tör serege. Rokon vérre szomjazik ő, rokonvért ont a hada, ha értelem nem segít.

A király feláll székéről. Nem magas, nem szálegyenes, ámde lélek ül szemében, és sugárzik homlokán.

— Engem is ezért gyötör bú; magyar ontja a magyar vért. Nincsen elég ellenségünk? — A mi kettőnk dolga ez.

Csendesen rábólintanak, kérdőn függnek ajakán.

— Gondolom, hogy mit gondoltok. Jól van, menjen egy követnek. Vigye hírül: üzenem, üzeni Kálmán király: hogy ha öccse rá fogat fen, álljanak ki ketten ők; egy országnak egy király kell: döntsön a kard — és az ég.

Meghökkennek most a szívek Kálmán király életéért. Most látják, mit tanácsoltak! Visszavennék már szavukat. Egyik szól is:

— Uram, király! Nem így gondoltuk mi ezt el, hogy magad szent személyében . . . Válassz vitézt mi közülünk . . .

— Az én ügyem s Álmosé. Nincsen neki útjában más, egyedül csak én magam.

Több szó nincsen; a király int, szétnyílik az ajtó-kárpit, kisorolnak az urak.

Fájlalják, hogy idefordult, amit maguk tanácsoltak, de tetszik is nekik a király viselkedése.

— Mondtam én, hogy nagy király! — veti büszkén egyikük.

— Azért szolgáljuk jó szívvel — tódítja a másik is.

Egy közülök lóra ül; ép ott várta szürke ménje; piros csótár, rezes nyereg, elég díszes a követnek.

Biztatón int, megérinti sarkantyújával jó lovát, a ló tüsszent s nekivág.

A többi utána néz. Látják, hogy a parthoz ér; ott a révész, — kompba száll — már a vizén messze jár.

Álmos népe szintúgy érzett, mint a király serege. Hogy a követ köztük léptet, szomorún néznek reája.

—Szép öcsém, holnap te vágsz le, vagy én csaplak agyon téged — dörmög egy ősz dalia.

—Nem úgy bátyó, minek a? Mért haragszik én reám kend? Vagy csak azért váгна agyon, mert Álmos úr haragos, király ellen tarajos?

—Uccu, szép szó, szerte szállj! — kiált tréfásan az öreg. — Aranybeszéd ez, öcsém. Ebbe jársz itt?

—Ebbe én.

Ezen összeösmarkednek. Fővezér az öreg ember. Nagy karéjba mások gyűlnek, hallgatják, hogy mit beszélnek.

— Sohse menj te Álmos úrhoz! — mondja egyszer az öreg. — Én megyek, a többiekkel! Rávesszük, csak várj meg itt.

A követ gondolta: jó lesz. Félnek tán, hogy Álmos herceg csúfot tesz Kálmán követjén. Vagy hogy kedve

nincs kiállni, jobb szereti másra bízni az ütést, vért és sebet.

Várt sokáig. Végre jönnek.

Eltalálta. Álmos herceg nem örült meg a tanácsnak. De hogy Kálmán hősebb legyen, azt se bírta elviselni, így hát végre is — kiáll.

Most hát összeparoláztak és a követ indul vissza.

—Hopp! Apó, egyet felejtünk: hol legyen a viadal?

—Látod azt a kis szigetet? Tíz emberrel királyotok menjen oda csónakon, mihelyest pirkadni kezd. Álmos úr is akkor indul, tíz vitéze elkíséri. Így egyformán állanak.

Úgy is lett. Most kél a hajnal. Egy széleshátú dereglyét eltaszítanak itt a partról. Tíz vitéz áll rajta, látszik; egy meg ül, az a király.

A másik partról is indul ingadozva egy kis csónak; abban is tíz áll, egy ül.

Egy pár evezőcsapással közelebb van a sziget ama parthoz, így a csónak elébb ér, csak annyival, hogy a bent levők kiszállnak, mire ezek odaérnek.

Álmos helyre szál vitéz. Jóízűen néznek végig rajta önnön kísérői és felvillan a szemök.

Már amazok is kiszálltak, kettéválik most a sor és előlép egy kis ember, ferde vállú, őszülő.

—No, itt nem nehéz lesz győzni, — gondolják a herceg pártján.

Néma csönd van a királyén.

A két vívó előre lép.

Álmos hetykén nézi végig, aki véle szemben áll. Hamvas a király szeme, szánalom, gond hamvasítja.

Már a térség ki van mérve, már a két kard ki van húzva, a kelő nap megcsókolja a két rokon kard vasát.

Most Álmos előretoppan, karját, kardját emeli

Mi ez? Mért nem mozdul Álmos? Megkövülten mért marad? Kardja hegye levegőben, féllába előre lépve . . .

Micsoda varázslat ez?

Kálmán egyet lép előre, leereszti kardvasát.

Mozdul Álmos, karja lankad és vasát a porba ejti. S mint elé toppanva állott, térdére ereszkedik.

Kálmán széjjeltárja karját, hozzálép, megöleli, föl-emeli, föl a porból.

Kebelére hajlik Álmos, könnyek hullanak szeméből.

— Átkos a kard, nem fog éle, ha fölkent királyra vonjuk. Meg tudsz-e bocsátni, Kálmán?

— Elejtettem kardomat, mert rokonra állott éle. Akik nézik, akik látják, megdörgölik szemüket, mert nem hisznek a szemüknek.

Kálmán mintha megnőtt volna, Álmos összeesett volna. Kálmán népe diadalmas, Álmosé most a levert.

De minden arcon megnyugvás ül, csendes felmagasztosultság. Nemcsak Kálmán győzött itten, nemcsak a szív és a jobb ész. Ez szent koronánk varázsa, mit egy nemzet akarata tesz a kiválasztott főre.

Ez események párja is van szépséges történelmünkben. Imre, Szent Istvánon kezdve tizennegyedik királyunk, szintén vizálykodásban élt öcscsével, András herceggel. András az ország harmadának erejével bátyja ellen agyarkodott. Párthívek mindig akadnak az ily trónkövetelőnek, mert ennek könnyű ígérni a bizonytalan jövőre, adni abból, *mi* még másé; — de a király szava súlyos, azt valóra kell váltam. Bizony az urak nagy része András herceghez szított, tőle remélt nagy hivatalt, gazdag adományokat. Addig s addig, hogy serege nagyobbra nőtt a királyénál. Imre Horvátországban járt, hát András utána ment.

A két sereg szemben állott.

Este, mikor őrtüzek gyúltak, András tábora olyan volt, mint az égnek egy darabja, tele szórva csillagokkal. Meddig ellátott a szem: tűz parázslott, füst kavargott, láng lobo-gott, nóta hangzott.

Imre háta mögött pedig setétlett az éjszaka. Ittamott lobbant egy kis fény, mint pásztortűz a mezőn; kedvetlenül heveredtek melléje a katonák.

Fölkelt a nap. A két sereg farkaszemet néz sokáig.

András herceg cifra díszben serege előtt cikázik, hol itt, hol ott csillan vértje, feje aranykarikája.

Imre kilép sátorából. Egyszerű palást nyakában, arca sápadt, szomorú.

Megy a tábor széle felé.

Urak indulnak nyomában, ő kezével visszainti.

Nincsen semmi fegyvere, egy kis vessző van vele.

Most kiér a sík mezőre, mely a két had közt terül. Megy tovább a zsenge fűvön, amely arra van ítélve: had tapossa, ló tiporja, vér öntözze, holtak teste leljen benne temetőt.

Elér András táborához. Utána is csodálat néz, itt elébe csodálkoznak: ki az, aki közeleg? S akkor nő még az ámulat, amikor megismerik.

Félreállanak előle, a főveget leveszik, nézik néma tisztelettel.

Sátra előtt áll a herceg, ő is csodálkozva nézi, messziről megismeri.

Imre csak jön arrafelé, a kezében vesszeje.

András körül csoportoznak leghívebb vitézei. Imre előtt széjjelválnak.

— Meglátom, — szól a király — ki merészel kezét emelni fölkent királyára.

Akik körülöttük állnak, meghajolnak. András lehorasztja fejét. Imre odalép elébe, kézen fogja, vezeti, a herceg megyén utána.

A herceg megyén utána, végig egész táborán. A tábor szélén megállnak. És megszólal a király:

— Téged Kéne várba visznek. A többinek kegyelem.

Most a két had egybefoly; nincs ellen, nincs pártütő.

András szót fogad bátyjának, senki sem ellenkezik.

Ez a korona varázsa.

Szent Erzsébet rózsa-csodája.

Az Árpád-ház törzsökéből szép női lelkek is sarjadtak. Szentéletű hajadonok, mennyei szép liliomok.

András hercegből király lett Imre halála után, András néven második. Az egyháznak istápa volt, bőkezűen adakozott. Hová László király készült, ő el is ment a Szentföldre. Feleséget külső országból hozott, Gertrudis nevezetűt. Voltak fiaik s egy lányuk, Erzsébetnek keresztelték.

Különös kis leányka volt. Más gyermek minden játékot magának kíván: ő a magáét szétoosztogatta. Nagy főemberek lányait adták mellé játszótársul — ő szívesebben játszott a szolgák gyermekeivel. Szép ruháit nékik adta, falatját is szétoosztotta.

Nagy hatalom volt a magyar király, gazdagságáról sokat beszélt a hír, de beszélt ájtatosságáról is, a kis Erzsébet szelídségéről, jóságáról. Thuringia grófja követiséget küldött, hogy a gyermek Erzsébet kezét megkérjék az ő még gyermek fiának, örökösének, Lajosnak. Szokás volt az akkoriban, hogy fejedelmi gyermekeket kicsiny korukban eljegyeztek egymással, a család érdeke szerint. A gróf is úgy gondolkozott, hogy a hatalmas királlyal való rokonság csak javára válhatik, a sok kincs is, mely a kis leányra néz; maga a lány híre is tetszett neki, mert ő is istenfélő, jámbor úr volt.

Négy esztendő volt Erzsébet, mikor a követiség érte jött. A követeket dúsan megajándékozták, egyik ünnepély a másikat érte a királyi udvarban, hogy az idegeneknek szemük-szájuk elállt a csodálkozástól. A kis királylányt játszótársai is búcsúztatták, meg parányi szolgálói.

Karikára körülfogták, körüljárták, és így énekeltek hozzá:

A mi lányunk igen kegyes,
Éppen olyan kényes.
Ki se mernék bocsátani,
Kapufélig ereszteni
Térdig érő fátyol nélkül,
Arany hintó nélkül,
Kis ujját se mutatná meg
Aranygyűrű, nélkül,
Bal lábát se mutatná meg
Piros csizma nélkül.

Így szólott a gyermekjáték dala, melyet neki énekeltek, azóta is énekelnek.

Adott is ám édesanyja, Gertrudis királyné, kis lányának aranygyűrűt, gyöngyös fátylat, minden drágaságot. A németek alig győzték írásba venni a sok kincset. Volt ott arany-, ezüstkehely száma nélkül, násfa, gyűrű, fülönfüggő, se szeri, se száma; koszorúk drágakövekből, szép faragott ládák, koronák is, karkötők is; ezüsthordó fürödésre, ringó ágy is, színezüstből, — el se győzném azt sorolni. Vele adtak egy nagy könyvet, a magyarok viselt dolgairól írt krónikát. Hat kis játszótárs kísérete, meg két híres énekmondó, hogy a magyar szót ne felejtse.

Virágot szórtak az útra, amerre kocsija ment. A hintó egyik oldalán a német követség lovagolt, hanem a másikon százhusz magyar levente. Kócsagtoll ingott a légben, panyókára vetett bársonymente boglárái csillogtak a nap-sugárban, cifra csótár a lovakon. Olyan volt, mint a mesében.

Így értek el nagysokára a völegény hazájába. Wartburg volt a vár neve, ahol a türingi gróf őlt. Ott is nagy pompával várta egész város, egész várnép.

Mindenki szerette a várban. Szerette az egész környék. A kis királylánynak egy gyönyörűsége volt: az adakozás, nagy híre lett a grófi családnak, hogy az ő váruk a jám-

borság fészke, a jótékonyságé. Mindenfelől özönlöttek a szegények. A tisztartók meg is sokallták. Egyik elibe állt a várúrnak:

—Én jó uram, ha ez így megy, a világ minden koldusa idecsődül a várunkba, nekünk pedig maholnap felkopik az állunk.

—Hagyjátok a jó gyermeknek kedvét telni — felelt a jóságos várúr.

—Szép dolog az irgalom, de ki lesz hozzánk irgalmas, ha majd mi is rászorulunk? Mert bizony számba kell ám venni, hogy a királylány már egész hozományát szétosztogatta alamizsnaképpen. Emlékszem én, hány szekér hozta utána a kincset, de már abból semmi sincsen, csak az írás, hogy mi volt.

Ez már a várúrnak is szegét ütött a fejébe.

— Téess jó zárt a kincsházra, lakatot a pénzes ládára. Ez már csakugyan nincs rendén.

Nemsokára megint csak hallatszott a panasz szava:

—Jó uram, minden hiába. A felséges királyleány most már a ruháit adogatja oda. Csak elámul az ember, mikor a koldusokat az országúton rókamálás bundában, hattyúprémes bársonymentékben látja mendegélni, melyeket a kegyes kisasszony borított condráik fölé. Túlsg ez. Nem lesz jó vége.

—MenjeteK Lajos fiamhoz. Az ő arája Erzsébet, ő tartozik rá vigyázni. Ügy legyen, mint ő akarja.

Mennek hát az ifiúhoz.

— Mit beszéltek? Mit akartok? Az én szerelmetes mátkámnak akarnátok kedvét szegni? Őseim templomokat raktak Istennek dicsőségére, — ki kötötte meg kezüket? Ha ilyen sáfárok fogták volna le az urak kezét, ma nem nézne az égre egy torony sem, nem szólana egy harang sem. Jegyesem a lelkeket szépítgeti, háladatosság gyertyáit gyújtogatja a szívekben — én bizony nem fújom el.

—Már ruhája is alig van.

—Mi gondotok rá, ha én így szeretem őt, egyszerű köntösében. Nézzétek lelke szépségét.

Ott se mentek hát semmire.

Meg is tartották a lakzit. Nagy dárídó volt a várban. Kiint is asztalt terítettek, a völgyben ökröket sütöttek, szekérszámra hordták széjjel a kenyeret, kalácsot, az oda-csődült szegény népnek. Erzsébet kilopózott a várból, odament szegényeihez, az ő asztalukhoz ült le és kenyerük-ből evett.

A tisztartó hiába csóválta fejét.

Erzsébet neve már túlszárnyalt a tartományon. Híre futott, hogy gyógyít is. Akiért imádkozik, sánta, béna mind kiépül. Csak ránéz a bélpoklosra, már megenyhül nyavalyája.

Jöttek is ezek százsámra. Csengőt ráztak a kezükben, hogy kitérhessen előlük, aki velük szembe jön. Ha falun mentek keresztül, az emberek a csengetyűszóra bezárkóztak házaikba. Szörnyűség volt szegényekre csak nézni is. Mindenki elkerülte őket ragadós nyavalyájuk miatt.

Wartburg körül az utakon egyre szólott a sok csengő, akár a lélekharang. Jöttek a szerencsétlenek, hogy a király-leány segítsen rajtuk.

—Jó uram, egész tartományunk tele van bélpoklosokkal. Nyomorúság ispotálya lett a wartburgi vár. Idegyűjtjük a nyavalyát. Nem marad itt meg ép ember.

—Beszéljete a fiammal.

Mentek újra Lajos grófhhoz, de ott ilyen választ nyertek:

— Kegyességét sokalljátok? Isten adott erőt neki beteget gyógyítani. Ez az ég parancsolatja.

Nosza hát, ármányt koholtak. Mentek az ifjabb grófhhoz, ennek Henrik volt neve.

— Bátyád magát tönkre teszi, elherdálja vagyonát. Vigyázz, mert a tied is fogy. Most mi történt, ide hallgass. Van itt egy bélpoklos ifjú, angyalszép volna az arca, fenséges szép a termete, de tetőtől talpig egy seb, undorító rá is nézni. Bátyád felesége szíve megesett a nyomorulton, szájalommal megszerette. Ide vigyázz. Ez ifjúval elhitetjük, meggyógyul, ha Erzsébetet meg kéri, hogy bátyád

ágyába fektesse; ha szíve így meg tud esni a szenvedő nyavalyáson, ez megváltja őt bajából. Most figyelj: ha megígéri, megteszi, amint lehet. Holnap elmentek vadászni, bátyádat te térítsd vissza, mondd el, mit talál a házban, ha váratlan visszatér. Akkor bátyád majd felfortyan, és ki tudja, mit teszen. Az irgalmas szívű asszony biztosan gonosz hírbe jut; a tömlöcben hervadozhat; a sok beteg, a sok koldus nem jár többet errefelé.

Henrik gonosz volt szívében, testvérbátyjának irigye, mert mellette második volt. Ráállt a hamis tanácsra.

A felbujtott beteg ifjú rimánkodott Erzsébetnek. Tiszta szíve megesett a boldogtalanon. Megígérte: meggyógyítja.

Másnap reggel Lajos, Henrik csakugyan vadászni mentek. Kis csapat kísérte őket, az erdő felé száguldvá.

Erzsébet a kápolnába menet meglátta az ifjút. Az a nyomában vánszorgott.

Felvezette szobájába, lefektette ott az ágyba, ura, Lajos gróf ágyába a csupa-seb beteget.

Egyszerre csak vágat egy ló, átdobog a kapu hídján és megáll a grádics alján. Lajos felszalad a lépcsőn, dülvafülva rántja fel az ajtót, bent van. Ágya előtt terem, széjjelrántja függönyét...

Hát csak visszatántorul. Az ő ágyán fény sugárzik, nagy fehérség. Egy angyal van ott az ágyon, szeme ragyog, mint a csillag, vállain hószínű szárnyak, tiszta fényben ragyogók. A kezében egy kereszt, az mindennél szebben sugárzik.

Egy pillanatig tart a látomás. Mire Lajos újra felnyitja elvakult szemét, már csak szeme káprázata mutatja az égi képet.

Ettől fogva Lajos úgy nézett feleségére, mint egy élő szentre.

De az alattomos áskálódók hiába jártak így pórul, nem nyugodtak. Nem adtak neki új ruhákat, miket elajándékozhatott volna. Már nem volt miből adakozni, csak amit tulajdon étkéből megkoplalt. Ezt hordta le a szegé-

nyeknek a vár alá. Egyszer, amint kötényébe takarva kenyérdarabokat visz. ellenségei úgy intézték, hogy elébe toppan az ösvényen ura meg sógora, Henrik. A grófok előtt megint bevádolták, hogy a ház javait tékozolja. Henriken fogott az ilyen beszéd.

—Mit visesz megint kötődben? — kérdezte tőle Lajos.

—Ím, rózsákat viszek a kápolnába.

—Télvíz idején rózsákat?! Most van ideje virágnak? — szólott ingerülten Henrik. — Mutasd! — És nyúl a kötényhez, megrántja.

Íme, rózsza hull belőle, nyíló rózsza fagyos hóra. A kenyér átváltozott.

Annyira meghatotta ez Lajost, hogy maga is buzgóvá lett. Hogy hitveséhez méltó legyen, kardot kötött s a Szentföldre ment a keresztesekkel.

Elesett.

Most azután felülkerekedtek a szent asszony haragosai, irigyei. Henrik, a fiatal gróf, velük tartott. Az öreg gróf már nem élt, aki menyét pártul fogta volna.

A gonosz Henrik éjnek éjtszakáján kivetette őt a várból három árva gyermekével. Lebotorkált a városba. De akikkel annyi jót tett, nem merték födelük alá fogadni; féltek Henrik bosszújától. Egy disznóól mellett vonták meg magukat éjtszakára. Volt ám pompás takarójuk. Erzsébet szent életének híre ment a nagy világon. Akkor prédikált Assisi városában egy jeles szent férfiú, Szent Ferenc. Hallott ő Erzsébet felől, és elküldte neki a maga avult köpenyét; mintha előre látta volna, hogy majd egyszer rászorul. Erzsébet a drága kincset, a szent férfiú palástját, magával vitte a várból; egyebet nem is vitt el. A palást takarta most be gyermekeivel együtt; éjtszakai fagyos szélről, reggeli hideg harmattól ez oltalmazta meg őket. ő, ez a palást biztosan meleget tartott!

Négy esztendeig élt még Erzsébet, nyomorúságban, de ő szívesen vállalta a szegénységet. Apja, András király térte küldött, hívta haza udvarába. Érte küldött a császár

is, feleségül kérte őt. Ő nem hajlott kérő szóra, a szegénységet szerette. Kész volt szenvedni, másokért.

Így is halt meg, szegénységben, huszonnégy éves korában. Amint ágyán feküdt vala, mennyei madár repült elébe és gyönyörűséges éneklésbe kezdett, s mikoron lehúnyá szemét: édes illat töltötte be a szobát és csodálatos madarak nagy sokasága szállt alá a szentegyházra.

A hegedős azt beszéli, hogy halálát megérezte mind az egész tartomány; a liliomok kókadtak s arra hajtották fejöket, azon hely felé hajoltak, hol a szent asszony lehajtotta fejét a szelíd halál ölébe.

Négy év múlva szentté avatta Gergely pápa. A pápa az a követ volt, akivel Szent Ferenc évekkal azelőtt Assisiből elküldötte Erzsébetnek ajándékát.

Boldog Margit.

András király törzse ágán másik szent virág is nyílt. Volt több gyermeke, közöttük egy jeles fia, IV. Béla néven utóda, s egy leánya, Margit. Margaréta gyöngyöt jelent, ő az egyház drágagyöngye.

IV. Béla országlása alatt nagy csapás zúdult az országra. A magyar nép nem feledte, hogy Ázsiának szívébenrokonai élnek, otthon maradt magyarok. Időnként küldtek oda egynémely hírt, üzenetet, tudták, hogy még él az a nép. Szent Domonkos rendjebeli szerzetesek, sajnálván, hogy e rokonok hitelenségben senyvednek, útra keltek, téríteni. Többen mentek, egy jutott el nagynehezen az őshonba, Julián barát. Roppant viszontagságok közt haza is jött s hírül hozta, hogy azoknak veszedelmes szomszédai, a tatárok, nemsokára rájuk törnek, már erősen készülődnek, s készülődnek Nyugat ellen, az új Magyarország ellen.

Ijesztő volt a beszéd, de Ázsia jó messze van, még kérdés: idejutnak-e. Meg: egy szerzetes megijed, — fele se lesz igaz ennek. Elcsitították magukban, a király is, az urak is, az elrémitő gonosz hírt.

Nem sokáig lehetett ám. Azok hírt adtak magukról.

1241-ben a király mégis be vágatta az utakat, eltorlaszolta a hegyek hágóit, honnan őket várni kellett. Esztendőre megjött a hír: negyvenezer fejszés tatár erdőket irt, utat csinál. Rogerius nagyváradi kanonok mind leírta, amit látott. Munkáját méltán nevezte „Siralmas ének“-nek. A király a nádorispánt küldte a határszélre vigyázni. Hamar visszajött a nádor, futva-futvást, hírmondónak, hogy serege elveszett, sarkában tódul az ellen.

Jött is, jött is Batu kán. Falvak égtek, városok, úgy világitotta útját. Élő nem maradt utána, csak aki elme-

nekült erdők, hegyek, lápok közé. Most már nem volt mit csinálni, ki kellett a síkra állni.

A Sajónál volt a csata, Muhi pusztán. Jégesőként hullott a nyíl, mondja egyik krónikás. A magyar sereg színe-virága elhullott.

Csak futásban volt menekvés. Az üldözők a nyomukban. A Sajótól egész Pestig holttestek fedték az utat. Kovák nyargalásztak szerte, lovas nélkül; fegyverek, vérték fedték a mezőket; a tatárok úgy szedték össze a földről a tengersok drágaságot.

A tatárok betemették Pest árkait, falait ledöntögtették, elhamvasztották egészen.

Egy levágott főembernél megtalálták a király pecsétjét; írást koholtak, hogy a falvak lakosai bizvást maradjanak otthon, míg a király serege győz majd, s akkor nem lesz bántódásuk. Az írásra rányomták a király pecsétjét, „így hát hittünk az írásnak“, mondja jó Rogerius. A tatárok aztán faluról-falura jártak, a férfiakat elhajtották rabszolgáknak; Öregeken, asszonynépen tatárgyermekek tanultak célba löni nyilaikkal.

A tél rettentő kemény lett, a Duna befagyott; akkor a jég hídján átkeltek a Dunántúlra. A király a feleségét kisleányaival a tenger felé küldötte; velük küldte Fehérvárról Szent Istvánnak tetemét. Maga is arra vette útját. Kadán vezér nyomába kelt, de mert sietett, nem ért rá mindent elpusztítani.

A király Spalatóban húzódott meg, azután Trau erősségben. Fogadalmat tett Istennek, hogy ha országát megsegíti, egyik gyermekét neki szenteli.

És Isten megsegítette. A tatárok abbahagyták a nagy dúlást. Oktai fokán halálának híre elérvén utánok, Batukán vágyott a főhatalomra, ezért haza sietett.

Béla visszatért az elpusztított országba. Fűvel benőtt országutak, csontoktól fehérülő mezők, összeomlott templomok — ilyen ország volt előtte. Farkasok csordaszám jártak. Tizenöt napi járóföldre nem lehetett embert látni.

Nagy sokára nádasokból, lápok közül éh emberek settenkedtek elő.

Béla király nagy ésszel, nagy szorgalommal fogott az újjáépítéshez.

Nem feledte fogadalmát. Kedves leánygyermekét, Margitot Veszprémbe küldte, a dömés apácák kolostorába. Ott tanult írni, olvasni, ott nőtt Isten félelmében.

Hogy tizedik évét érte, szülei átvitték más kolostorba, amelyet ők építettek, Buda alatt, a Duna ölében, a Nyulak szigetén. Itt telt azután élete áhítatban, imádságban.

Sok előkelő nemzetség lánya öltött szörruhát s ment zárdába, szenvedését családjáért felajánlani.

A zárdaszüzek életét imádság töltötte be. Éjfélkor kondul a harang, fáklya gyúl a kápolnában, odagyűlnek imádkozni, a hideg kőkockákon. Utána még nyugvást enged a zárdai regula. A test puhasága ellen erősítve magukat, legtöbbször csak úgy pihennek, cellájuk kőpadlatára leterített gyékényen. Hajnalban csendül a harang; felölti kemény szörből szőtt ruháját, mely a testet szinte sebzi; szeges öv a derekán, néha kis sünök bőréből, így hallgatja a misét s képzeletben végignézi, néha szinte végigéli Krisztus szenvedéseit. Aztán házi dolga hívja. Minden alacsony munkát is ők végeznek, seprést, kertet, vizet hordnak, tüzet raknak. Díszüik az avult ruha, ez mutatja, hogy hiúság nincsen bennük, hogy meghaltak a világnak.

Már betegek háza várja, szenvedőket ápolgatja, szomorúkat vigasztalja.

Itt az ebéd ideje. Szűk ebéd ez, arra jó csak, hogy az életet megtartsa. Esze addig is máson jár: az egyik nővér felolvas, szent történetet. Azután dologhoz látnak; van, ki hímez, terítőt az oltárra; van, ki szent könyveket másol, festegetve a betűket. Majd a térdeplőre omlik, áhítatba elmerül, vezekel, vesszőt fog magára.

Szólal újra a harang, estimára. Azután ágya előtt fohászkodik. A kis ablakokon néha himnusz éneklése hallik

ki a sziget fái közé, a sötétlő éjtszakába. Végre csönd van s a zárdában, folyosókon és cellákon angyalok suhanak át.

Néha vendég jő hozzájuk. Lehívják a keresettet külön beszélőszobába. Ott látja látogatóját, akkor hall hírt a világról, amely már meghalt neki. Aki őket felkeresi, tőlük visz vigasztalást.

Margithoz is eljő atyja, eljő bátyja. Mit beszélnek? Panasz szót tesznek egymásra. Hallani, hogy István bátyja hadra készül apja ellen. „Ő sír vala nagy bőséggel és imádkozik érettök. Itt a békesség házában az apáca csendesíti a világi indulatban háborgó nyers szíveket. S nem hiába csendesíti. A csöndes háznak malasztja lelküket engeszteli.

Más is jön: atyjával, Béla királlyal meglátogatja a cseh királyfi; „legott megfogattatok a királylány szépségében“, kezét kéri. Margit úgy látja, az ördög incselkedik most vele. „Ha bántanak e házassággal, elmetszem orromat ajkammal“ mondta egyre. Menyasszonyi fátyol nem kell, más fátylat készít magának, mely — akár a szemfedő — elválasztja a világtól, eltakarja az élettől: az apáca fátyol az.

Pünkösdkor nyílnak a rózsák, a vadrózsák a ligetben; zöld lombbal ékesek a fák, mint megannyi csöppnyi zászló lobog a sok kis levél. A klostrom kápolnájából ének hallik, gyászos ének, mintha talán temetnének.

Nem, csak apácát avatnak: Béla király Margit lányát.

Élete a jámborságnak és alázatosságnak példája. Egész napja imában telt; hetet tart vala a konyhán, főz, a lábasokat mossa; fát hord hátán, vizet merít, minden alacsony munkát tesz. Mikor új palástot akartak reája adni, nem engedte az avultat. Önkényt viselte a sanyarúságot, testének nyomorgatását a világ bűneiért. Ő ápolta a betegeket, a szolgálólányokat is, ő söpré a betegházat. Szegényeket gyámolított, nénje, Szent Erzsébet példájára.

Egy beteg soror halalos ágya mellett Szent Margit megmondá egy társnőjének: „Ő utána én leszek az első

közületek.“ És tizenketted napra gyöngye teste elérőtlenült. Vevé ládjának kulcsát s odaadta nővéreinek. Es mit leltek a ládában? Kínzó övet, melyet derekán viselt, vesszőt, mellyel magát ostorozta, szöges kapcát — ezek voltak kincsei. Ezek voltak azon időben a másvilág vándorának útibotja, készülete. Nyugton feküdt halálos ágyán, egyszerre arca fényleni kezdett, — ez mutatta, hogy megdicsőült.

Volt a zárdában egy beteg soror, nagybeteg már régtől fogva. Szívében elszomorodott, hogy ő nem mehet a szent testéhez. És ím, Margit érdeméből fölkelte segedelem nélkül és elvegyíté siralmát a többiekével.

Zárdabeli testvérei sok csodát beszéltek róla: hogy világi gondolataikat mondatlanul kiolvasta s megintette őket értök; hogy betegeket meggyógyított, ha orvosságokat ő adta, koporsójánál betegek meggyógyultak, vaknak szemét visszaadta, holtakat is feltámasztott. Ezeket apácatestvérei hit alatt erősítették a pápa követeinek, mikor Margit életét vizsgáltatta, hogy őt boldoggá avassa.

Hit sugárzott a szent királylány nevéből, hit sugárzott a zárdából.

A zárda rég összeomlott; aki Margit szigetén jár, megláthatja romjait; az alkonyat órájában a nagy ősfák homályában emlékek lebegnek, árnyak suhannak a múltba révedő szem előtt: az ő árnya, a koronás apácáé.

*

Aki a múlttal nem gondol, emlékeit nem őrizi: olyan szegény lelkű árva, mint ki apját, anyját nem ismeri, maga nő fel, családtalan. A nemzet a nagy család, múltja édes-mindnyájunké; mondák, legendák úgy szállnak ránk hagyományul, örökségül, mint az öregek meséi, öreg bölcsék tanítása. Ezekben is tanítás van: a szép élet, nemes élet, hasznos élet tanulsága.

TARTALOM

A hunok és Atilla	3
Árpád és a honfoglalás	41

Oldal

KIRÁLYMONDÁK ÉS LEGENDÁK

Szent Istvánról	63
Endre és Béla	79
Salamon és a hercegek	84
Szent Lászlóról szóló legendák	91
Könyves Kálmán	100
Szent Erzsébet rózsacsodája.....	108
Boldog Margit	115